

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ВЛАСИК Йосип Дмитрович

**ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА
ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ /REVENUES OF LOCAL BUDGETS OF
UKRAINE: CURRENT STATE AND WAYS OF OPTIMIZATION**

спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа та страхування
випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент групи ФФм-21
Власик Й. Д.

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Коваль С.Л.

Випускну кваліфікаційну роботу
допущено до захисту: "___" ____ 20__р.

Завідувач кафедри

_____ **А.І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	7
1.1. Теоретична сутність та призначення доходів місцевих бюджетів.....	7
1.2. Формування доходів місцевих бюджетів: нормативно-правові засади	15
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2 ПРАГМАТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	
2.1. Аналіз податкових надходжень місцевих бюджетів України.....	22
2.2. Неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом у доходах місцевих бюджетів: склад, структура та динаміка.....	32
2.3. Оцінка ролі бюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів.....	41
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3 РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ПЕРІОД ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	51
Висновки до розділу 3.....	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Важливе місце у вітчизняній бюджетній системі займають місцеві бюджети, які впливають на можливості вирішення загальнодержавних завдань економічного та соціального розвитку, основними серед яких є: розвиток інфраструктури, сфери охорони здоров'я та освіти, духовний та культурний розвиток громадян, соціальний захист населення. Вторгнення росії на територію нашої держави кардинально змінило всі сфери функціонування держави, мало негативний вплив на усі соціально-економічні явища та процеси у суспільстві загалом.

В умовах війни органи місцевого самоврядування зіткнулись із проблемою формування дохідної частини бюджетів територіальних громад та потребою фінансування нових видатків, пов'язаних із протистоянням ворогу, створенням безпечного простору для жителів громад, необхідністю підтримки внутрішньо переміщених осіб, відновлення пошкоджених інфраструктурних об'єктів. У таких умовах, від вирішення проблеми достатнього наповнення місцевих бюджетів залежать можливості ефективного виконання повноважень органами місцевого самоврядування. Саме тому, питання забезпечення місцевих бюджетів достатнім обсягом дохідних джерел набуває особливої актуальності.

Дослідження доходів місцевих бюджетів знайшло своє відображення у наукових працях науковців та практиків. Проблеми формування доходів місцевих бюджетів вивчали численні дослідники: С. Батажок, Л. Гордієнко, В. Горин, Г. Гончар, Л. Горбайчук, О. Давиденко, Н. Демчук, В. Дем'янишин, С. Качула, Д. Павлова, О. Кириленко, М. Кульчицький, Л. Коренюк, І. Луніна, В. Макогон, Ю. Набатова, Ю. Пасічник, Н. Полинюк, Л. Першко, В. Письменний, Ю. Раделицький, І. Сидор, С. Семенченко, О. Сукач, І. Токарєва, О. Чинчин, І. Чугунов, М. Шендригоренко, В. Янковський та інших. Виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану відбувалась та продовжує відбуватися у високо ризиковому середовищі та в умовах

невизначеності. Саме тому, дослідження особливостей формування доходів місцевих бюджетів на сучасних умовах набуває особливої актуальності.

Враховуючи актуальність теми та необхідність здійснення подальших досліджень проблематики надходжень до місцевих бюджетів сформульовано мету та завдання роботи.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у тому, щоб на основі вивчення існуючих результатів досліджень провідних науковців та оцінки практики формування доходів місцевих бюджетів, визначити їх сутність та особливості функціонування на сучасному етапі, запропонувати обґрунтовані пропозиції щодо їх оптимізації та зростання.

Для досягнення вищевказаної мети було сформульовано такі **завдання**:

- узагальнити існуючі наукові дослідження та з'ясувати суть та економічний зміст доходів місцевих бюджетів;
- дослідити правові засади формування доходів місцевих бюджетів;
- проаналізувати податкові надходження місцевих бюджетів України;
- здійснити оцінку складу та структури неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів України у динаміці;
- оцінити роль бюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів;
- виявити та обґрунтувати резерви зростання доходів місцевих бюджетів у період війни та післявоєнний період.

Об'єктом дослідження є доходи місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні основи формування доходів місцевих бюджетів.

Методи дослідження. У написання кваліфікаційної роботи застосовано такі наукові методи як: діалектичний метод пізнання (при з'ясуванні суті та економічного змісту доходів місцевих бюджетів); історичний метод (у процесі дослідження еволюції правового регламентування процесів формування доходів місцевих бюджетів України); системний аналіз (для аналізу структури доходів місцевих бюджетів у динаміці); порівняльний аналіз (виявлення тенденцій у процесі формування доходів місцевих бюджетів); графічний метод (для наочного

представлення отриманих результатів); абстрактно-логічний (для формування висновків дослідження).

Теоретичною базою дослідження є напрацювання науковців та практиків із проблематики формування доходів місцевих бюджетів, які знайшли своє відображення у монографіях, наукових статтях у періодичних фахових виданнях.

Інформаційною базою дослідження є чинна нормативно правова база: бюджетний кодекс України, Закони України, нормативні акти, які регулюють процес формування доходів місцевих бюджетів, матеріали про виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади, Державний веб-портал бюджету для громадян.

Наукова новизна одержаних результатів базується на здійсненні комплексного аналізу складу та структури доходів місцевих бюджетів України у динаміці, що дозволило обґрунтувати доцільність залучення до місцевих бюджетів альтернативних джерел коштів (при застосуванні інструментів фандрайзингу).

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливостях практичного застосування рекомендацій стосовно реалізації заходів спрямованих на повернення з-за кордону вимушених мігрантів у післявоєнний період.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Окремі результати дослідження обговорювалися та були опубліковані у збірниках тез наукових доповідей «Актуальні питання фінансової теорії та практики» (квітень 2023 р.)» [57] та «Фінансове забезпечення сталого розвитку (листопад 2023р.)» [58].

Структурні елементи дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота викладена на 70 сторінках, містить 20 рисунків, 17 таблицю. Список використаних джерел налічує 58 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Доходи місцевих бюджетів: сутність та призначення

Самостійність та можливості ефективної діяльності органів місцевого самоврядування визначається обсягами та достатністю доходів місцевих бюджетів, котрі за своїм суспільним призначенням є надійним та стабільним джерелом формування їх фінансової бази [1, с. 259]. Іншими словами, органи місцевої влади повинні володіти достатньою кількістю дохідних джерел, щоб мати можливість вирішувати проблеми та завдання місцевого значення та виконувати делеговані їм державною повноваження [2].

На необхідності комплексного дослідження доходів бюджету наголошував професор В.Г. Дем'янишин, на думку якого «більшість науковців зосереджують свою увагу на прагматичних проблемах наповнення бюджетів, однак не вдаються до глибокого дослідження їх сутності, класифікаційних ознак, принципів, внаслідок чого неможливо дати якісну оцінку сформованій у державі системі доходів, виявити суттєві відхилення її чинної моделі від оптимальної. Адже лише за допомогою теорії можна сформулювати оптимальну модель, яка здатна стати орієнтиром для створення практичної моделі» [3, с. 68].

Ознайомлення з існуючими у сучасній вітчизняній науці підходами та узагальненнями при визначенні сутності поняття «доходи місцевих бюджетів» дозволяє зробити висновок про відсутність єдиного несуперечливого його розуміння. Існування різноманітних тлумачень досліджуваного поняття вказує «на виняткову важливість місцевих бюджетів та особливу роль, яку вони відіграють у бюджетній системі держави як інструмент фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів» [1, с. 259]. Розглянемо основні позиції вчених, які досліджували доходи місцевих бюджетів.

На думку В. Письменного, доходи місцевих бюджетів формуються внаслідок розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту [4, с. 20]. Науковець вказує на характерні ознаки таких розподільчих процесів: безперервність, грошове вираження та цільовий характер таких доходів, які призначені для створення умов функціонування органів влади. При цьому формування доходів відбувається в межах бюджетного процесу [4, с. 20].

Так, Л. Коренюк формулюючи дефініцію застосував загальний підхід і під доходами місцевих бюджетів розуміє економічні відносини, котрі пов'язані із процесом «формування фінансових ресурсів на регіональному рівні та призначені для реалізації функцій і завдань органів місцевого самоврядування» [5, с. 665]. При цьому, науковець уточнює, що загальний фонд місцевих бюджетів формується за рахунок коштів, які призначені для виконання органами влади загальних функцій таких як забезпечення надання медичних та освітніх послуг, соціального захисту населення, а кошти спеціального фонду спрямовуються лише на чітко визначені напрями витрат [5, с. 665].

Як «...сферу економічних відносин суспільства, що пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону» тлумачить доходи місцевих бюджетів професор Ю. Пасічник [6, с. 360]. Як бачимо, вчений дає визначення доходів місцевих бюджетів через три ключові поняття: економічні відносини, фінансові ресурси, кошти, які є у розпорядженні місцевих органів влади.

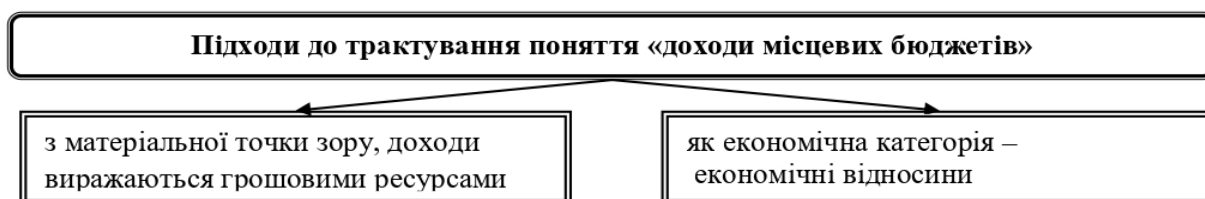
Два ключові поняття «фінансові відносини» та «розподіл ВВП» застосували М. Шендригоренко та В. Янковський для визначення доходів бюджету – це «сукупність фінансових відносин, котрі беруть участь у процесі розподілу частини ВВП з метою формування цільових грошових фондів на рівні держави та місцевих органів самоврядування, призначених для фінансування власних функцій і зобов'язань, визначених згідно з чинним законодавством» [7, с. 332]. Вчені сформулювали визначення, яке стосується

загального поняття «доходи бюджету», при цьому вони уточнюють – доходи формуються на зальнодержавному та місцевому рівнях.

Близьку за змістом дефініцію доходів місцевих бюджетів сформульовано І. Легкоступ, яка їх розуміє як «сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом частини ВВП з приводу формування законодавчо затверджених цільових грошових фондів місцевих органів влади і самоврядування, призначених для фінансування власних і делегованих повноважень» [8, с. 166]. Вважаємо, що дане визначення містить дискусійне твердження в частині «цільових грошових фондів місцевих органів влади» [8, с. 166]. Насправді, за рахунок коштів, котрі надходять до місцевих бюджетів фінансується сфера освіти і культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, інфраструктурні об'єкти територіальних громад, здійснюється підтримка незахищених верств населення тощо.

При дослідженні доходів місцевих бюджетів, Н.І. Полинюк значно звузила сферу відносин до виключно бюджетних, при цьому вказує на їх матеріалізацію у грошовий фонд, який формується на рівні територіальних громад і використовується для «фінансування місцевого господарства, утримання об'єктів соціально-культурного призначення, проведення інвестиційної політики, здійснення соціального захисту населення, охорони навколишнього природного середовища» [9, с. 91]. Як бачимо, для тлумачення доходів місцевих бюджетів вчена застосувала два основні поняття «бюджетні відносини» та «грошовий фонд».

В. Макогон, також розглядає доходи місцевих бюджетів з позиції матеріального підходу та як економічну категорію [10, с. 106] (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Підходи до трактування поняття «доходи місцевих бюджетів»

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [10, с. 106]

Вчений запропонував дефініцію, яка стосується доходів бюджетів усіх рівнів – економічні відносини, які пов'язано із «формуванням грошових ресурсів у дохідній частині бюджету з метою виконання органами державної влади та місцевого самоврядування покладених на них функцій та завдань, що формуються на безоплатній і безповоротній основі та виражені у формі податкових і неподаткових надходженнях» [10, с. 106].

Як «сукупність грошово-економічних відносин суспільства, що забезпечують формування, розподіл і використання фінансових ресурсів на регіональному рівні та оптимальний, ефективний розвиток регіонів за результатами діяльності місцевих органів влади за умов децентралізованого управління» [11, с. 298] тлумачить доходи місцевих бюджетів М. Кульчицький. Як бачимо, вчений зосереджує увагу на призначенні фінансових ресурсів, котрі формуються за рахунок доходів бюджету на регіональному рівні та управляються місцевими органами влади,

Подібний підхід при формулюванні досліджуваної дефініції застосовано Л. Горбайчук, яка їх визначає з практичної точки зору і вбачає у них фінансову базу діяльності органів місцевого самоврядування, котрі використовують для задоволення потреб мешканців громад [12, с. 72].

Колектив вчених (Л. Катан, С. Качула, Н. Демчук та Д. Павлова.) дотримуються точки зору, яка полягає у тому, що «доходи місцевих бюджетів надходять у постійне користування органів місцевого самоврядування на безповоротній основі та є підґрунтям їх фінансової незалежності, забезпечують стабільність бюджету і фінансування видатків» [13, с. 10].

У науковій монографії «Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки» [14] знаходимо визначення доходів місцевих бюджетів запропоноване І. Чугуновим як активної форми накопичення тої частини фінансових ресурсів, що знаходиться у розпорядженні місцевих органів самоврядування. На думку відомого науковця, доходи місцевих бюджетів є «складовим елементом місцевих фінансів та невід'ємною частиною бюджетної системи держави, які відображають фінансові відносини, що

відбуваються між місцевими та державними бюджетами, а також у межах самих місцевих бюджетів» [14, с. 87].

Грунтовне дослідження доходів місцевих бюджетів проведено К. Павлюк, на думку якої, саме модель побудови та складові бюджетної системи держави, стратегічні завдання, які поставлено кожному етапі розвитку суспільства чинять визначальний вплив на склад основних джерел доходів місцевих бюджетів та форми їх надходження. Вчена застосовує термін система доходів місцевих бюджетів під якими розуміє «сукупність усіх видів доходів місцевих бюджетів, що формуються різними методами, їх взаємопов'язане застосування становить» [15, с. 24]. Така система доходів дає можливість виконувати численні завдання: стимулювати підвищення ефективності виробництва, здійснювати заходи у сфері соціального захисту населення, сприяти подальшому розвитку соціальної сфери. Обсяг доходів місцевих бюджетів має відповідати тим завданням, котрі покладено на органи місцевого самоврядування [15, с. 24].

Вчені Т. Бондарук та І. Мельничук повністю підтримують бачення К. Павлюк і розглядають доходи місцевих бюджетів як мотивуючий інструмент для подальшого розвитку держави, як фінансову базу для місцевого самоврядування [16, с. 47].

Як важливий чинник розвитку територій вказує С. Батажок, трактуючи доходи місцевих бюджетів [17, с. 143].

Заслужують на особливу увагу результати дослідження відображені у монографії «Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації» [18]. Л. Першко вбачає у доходах місцевого бюджету такі, що необхідні для виконання власних повноважень та ті, які є необхідними для виконання делегованих повноважень органів виконавчої влади [18, с. 25]. На думку вченої саме доходи місцевих бюджетів «визначають спроможність органів місцевої влади і самоврядування щодо реалізації поставлених цілей і завдань розвитку регіонів шляхом

встановлення достатності і повноти необхідного для такого фінансово-ресурсного забезпечення» [18, с. 109].

Досліджуючи доходи бюджету К. Токарева виділяє їх характерні ознаки (табл. 1.1).

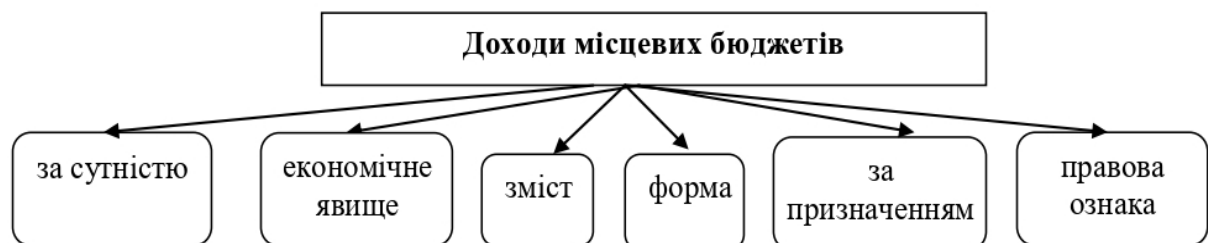
Таблиця 1.1

Характерні ознаки доходів бюджету

Ознака	Зміст
грошовий характер	мають грошове, а не натуральне вираження
різноманітність джерел	перелік джерел визначений бюджетним законодавством
правова визначеність	поняття та склад доходів, їх класифікація закріплені у нормах Бюджетного кодексу України та у підзаконних актах
періодичність	акумулюються певний проміжок часу, що обумовлено темпоральною дією закону (рішенням) про бюджет і існуванням бюджетного періоду
плановість	за загальним правилом їх обсяг у відповідному бюджеті планується заздалегідь
публічний характер	спрямованість на задоволення публічного інтересу
процесуальність	законом встановлено процедуру перерахування коштів до бюджету з моменту сплати певних коштів до їх зарахування до відповідного бюджету
безповоротність	при встановленні не передбачається необхідність їх повернення

Примітка. Складено та узагальнено автором за : [19, с. 76]

Комплексний підхід до визначення сутності доходів місцевих бюджетів застосовано В.В. Письменним. На думку науковця, доходи місцевих бюджетів «доцільно розглядати за сутністю, економічним явищем, змістом, формою, правовою ознакою та призначенням» [4, с. 21] (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Підходи до трактування поняття «доходи місцевих бюджетів»

Примітка. Складено та узагальнено автором за : [4, с. 21]

На думку В.В. Письменного сутність доходів місцевих бюджетів на поверхні економічних явищ проявляється у відносинах, що відбуваються під час їх надходження до місцевих бюджетів та при подальшому їх використанні для задоволення потреб територіальних громад.

При застосуванні філософської категорії «явище», В.В. Письменний вбачає у доходах місцевих бюджетів ті грошові потоки, котрі якраз і формують централізовані фонди грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні місцевих органів влади. Вчений вважає, що «такі грошові потоки не обмежені ані територіями, ані суб'єктами відносин, ані часом» [4, с. 21].

Матеріальний зміст доходів місцевих бюджетів містить практичне відображення, оскільки проявляється (матеріалізується) у бюджетних коштах, які мобілізуються до відповідних реально існуючих бюджетів. Так, кожного року органами влади затверджуються бюджети, у яких чітко вказується обсяг доходів та їх розподіл на певні цілі: економічна діяльність, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист. Саме надходження до місцевих бюджетів у достатньому обсязі коштів дає можливість органам місцевого самоврядування надавати якісні та різноманітні суспільні послуги жителям територіальної громади, здійснювати соціальні та інфраструктурні проекти, сприяти розвитку економіки території, фінансувати роботи для підвищення рівня умов проживання на території населення громади.

В.В. Письменний під формою доходів місцевих бюджетів розуміє сукупність усіх видів податкових та неподаткових надходжень, а також міжбюджетних трансфертів, які визначено законодавчо.

Для повноти визначення доходів місцевих бюджетів необхідно уточнювати їх призначення, яке полягає у: забезпеченні органів місцевого самоврядування «стабільними і прогнозованими фінансовими ресурсами, достатніми за обсягом для повноцінного виконання їх функцій» [4, с. 21].

Правовою ознакою доходів місцевих бюджетів є те, що вони їх обсяг щорічно розглядається та затверджується рішенням сесії місцевих рад. Таке рішення є нормативно-правовим актом, який регламентує бюджетні відносини

пов'язані із надходженням доходів до бюджету, їх використанням та є обов'язковими до виконання на тій чи іншій території.

Саме правову ознаку при тлумаченні доходів місцевих бюджетів взято за основу С. А. Семенченко. Науковцем запропоновано визначення доходів місцевих бюджетів як «частини публічних грошових коштів, яка відповідно до норм Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та рішень місцевих рад на безповоротній основі зараховується до місцевих бюджетів різних рівнів для задоволення потреб населення відповідної територіальної громади» [20, с. 50].

З позиції правового підходу дає визначення доходів місцевих бюджетів О. Чинчин, на думку якої вони є грошовими коштами, що надходять до місцевих бюджетів відповідно до бюджетного законодавства України, є безповоротними, розподіляються та витрачаються в межах завдань та заходів для задоволення потреб жителів територіальної громади або спільних потреб територіальних громад [21, с. 97].

Вивчення існуючих підходів вітчизняних вчених до визначення доходів місцевих бюджетів дає можливість зробити наступні висновки:

- доходи місцевих бюджетів є фінансовою основою розвитку місцевих громад;
- достатній обсяг доходів місцевих бюджетів є умовою соціально-економічного розвитку територіальної громади;
- зростання доходів місцевих бюджетів є запорукою реалізації бюджетної політики на місцевому рівні в контексті надання необхідних суспільних послуг населенню, що проживає на певній території.

Критичний аналіз підходів до визначення доходів місцевих бюджетів дозволив виявити найбільш повне та обґрунтоване трактування: економічні відносини, які супроводжують формування фонду грошових коштів місцевих органів влади за рахунок податкових і неподаткових надходжень, і які є фінансовою базою для надання суспільних благ на певній території.

1.2. Нормативно-правові засади формування доходів місцевих бюджетів

Місцеві бюджети є тим основним інструментом, задіявши який місцева влада має можливість впливати на сприятливість умов для забезпечення соціально-економічного піднесення території, яка знаходиться у їхній юрисдикції [22, с. 100]. Соціально-економічний розвиток держави, регіонів та окремих територіальних громад потребує розуміння доходів місцевих бюджетів не лише з теоретичної точки зору, а також їх сприйняття як важливої ланки місцевих фінансів, функціонування якої регламентується відповідною нормативно-правовою базою.

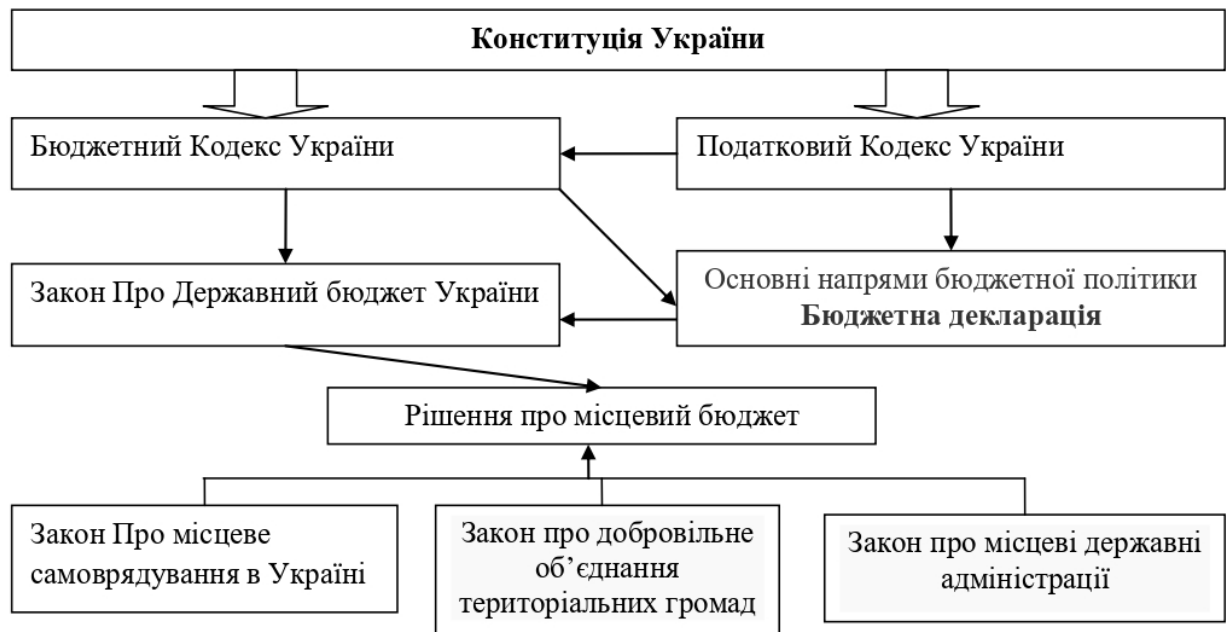
Надходження доходів до місцевих бюджетів здійснюється відповідно до чинної законодавчої бази. Бюджетним кодексом України [24] вказано, які саме нормативно-правові акти є бюджетним законодавством, котре регламентує усі відносини, що відбуваються всередині бюджетної системи України (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Склад бюджетного законодавства

Примітка. Складено та узагальнено автором за [24]

На державному веб-порталі «Бюджет для громадян» [25] схематично представлено підпорядкованість нормативних документів (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Взаємозв'язок норм бюджетного законодавства [25]

Основними нормативними актами є: Конституція України [26], Бюджетний кодекс України [24], Податковий кодекс України [27] Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28], Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [29], Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [30], щорічні «Закони України про Державний бюджет України» [31] та ін.

Конституція України зафіксовано існування місцевого самоврядування, гарантується його функціонування в Україні [26]. Конституція містить статті, де відображено фінансові відносини, пов'язані із функціонуванням місцевого самоврядування. Так, в статтю 142 передбачено, що «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їх спільної власності, що перебувають в управлінні районних та обласних рад» [26].

Конституцією закріплено право територіальних громад «об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ» [26]. Конституцією закріплено обов'язок держави підтримувати місцеве самоврядування фінансово, у тому числі шляхом її участі при формуванні доходів відповідних бюджетів» [26].

У статті 143 Конституції України передбачена можливість передачі органам місцевого самоврядування окремих функцій та повноважень органів виконавчої влади. У такому випадку держава зобов'язується фінансувати виконання таких функцій та повноважень за рахунок коштів державного бюджету або «шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності» [26].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28] деталізує положення Конституції України, які стосуються безпосередньо функціонування місцевого самоврядування [14]. Так, у вищезазначеному законі визначено «механізм функціонування інституту місцевого самоврядування, детально окреслено повноваження рад, їхніх голів, виконавчих органів, а також організаційно-правову, матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування» [28].

Окремий розділ Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28] присвячено матеріальній та фінансовій базі місцевого самоврядування, якими є місцеві бюджети та об'єкти комунальної власності. Так, у статті 60 вказано, що «територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, охорони здоров'я, науки, соціального

обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, а також кошти, отримані від їх відчуження» [28].

Особливу увагу хочемо привернути до статей 1 та 61 Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28], у яких зафіксовано один із найважливіших принципів, що визначає особливості функціонування місцевих бюджетів – «самостійність, яка гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів відповідно до чинного законодавства» [28].

Статтями 63 та 64 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28] закріплено основні підходи до формування доходів місцевих бюджетів та їх збалансування [28]. У статті 65 вказано, що у процесі виконання місцевих бюджетів на доцільно стимулювати органи місцевого самоврядування до здійснення заходів спрямованих на додаткову мобілізацію коштів до бюджетів. Так, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28] передбачено, що «такі доходи і суми перевищення доходів над видатками, які утворилися в результаті збільшення надходжень до бюджету чи економії у видатках, вилученню не підлягають і використовуються за рішеннями відповідної ради (крім випадків, передбачених законодавством)» [28].

Стаття 69 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28] підтверджує право органів місцевого самоврядування запроваджувати на своїй території місцеві збори і податки, із тих які передбачені Податковим кодексом України.

У Бюджетному кодексі України знайшли своє відображення «засади бюджетної системи України, її структура, принципи, правові засади функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства» [24]. У Бюджетному кодексі України вказані, які бюджети визнаються місцевими: «бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування» [24] (див. рис. 1.5).

Рис. 1.5. Місцеві бюджети України

Примітка. Складено автором за [24]

Розглянемо чисельність місцевих бюджетів України (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Кількість місцевих бюджетів України у 2022–2023 рр. [32]

Типи місцевих бюджетів	Всього місцевих бюджетів	
	01.01.2022 р.	01.04.2023 р.
обласні бюджети, бюджет АРК	25	25
бюджети міст республіканського / обласного значення	13	13
районні бюджети	136	136
бюджети територіальних громад	1469	1469
бюджети районів у містах обласного значення	35	35
бюджети міст районного значення	5	6
бюджети селищ міського типу	38	39
бюджети сільрад (сіл)	229	229
Разом	1950	1952

Як бачимо, у 2023 р. в Україні функціонувало 1952 місцевих бюджетів. Серед них найчисельною групою були бюджети територіальних громад – 1469. Так, Законом України «Про добровільне об’єднання територіальних громад» [29] передбачена можливість об’єднання територіальних громад у порядку передбаченому законодавством в одну громаду при цьому утворити єдині органи місцевого самоврядування. Держава фінансово підтримує територіальні громади надаючи їм кошти у формі субвенцій в межах програм соціально-економічного розвитку окремої територіальної громади. Обсяг таких субвенцій щорічно передбачається законом про Державний бюджет України.

Третій розділ Бюджетного кодексу України містить положення, які стосуються виключно місцевих бюджетів, тут міститься детальна інформація про джерела формування доходів місцевих бюджетів.

Також, у Бюджетному кодексі (у статті 45) забороняється формування доходів бюджету у негрошовій формі, «у тому числі шляхом взаємозаліку,

застосування векселів, бартерних операцій та зарахування зустрічних платіжних вимог у фінансових установах» [24]. Тобто, в Україні встановлено виключно грошову форму розрахунків із бюджетом.

Четвертий розділ Бюджетного кодексу України регламентує питання у сфері міжбюджетних відносин. Статтею 96 Бюджетного кодексу України передбачено існування чотирьох видів міжбюджетних трансфертів (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Види міжбюджетних трансфертів

Примітка. Складено автором на основі [24]

Бюджетним кодексом України (у редакції від 19.11.2023 р.) передбачено, що із Державного бюджету України можуть надаватися 10 видів міжбюджетних трансфертів (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Трансферти, що надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам

Примітка. Складено автором на основі [24]

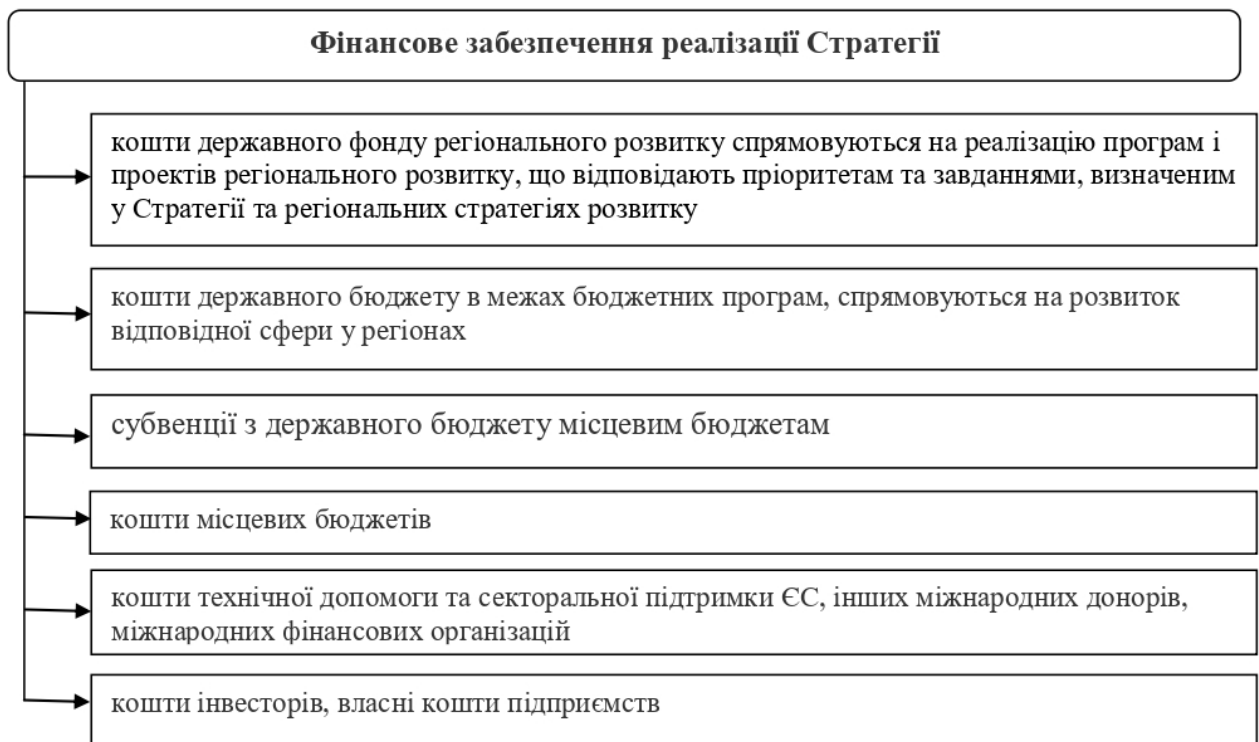
Умови та порядок передачі субвенцій із державного бюджету до місцевих бюджетів встановлюються Кабінетом Міністрів України [24].

Прийняття Закону України «Про Державний бюджет України» [31] формує фінансові умови для функціонування місцевих бюджетів та фінансову стабільність органів місцевого самоврядування. Так, цим законом встановлюється обсяг трансфертів, котрі спрямовуються місцевим бюджетам, що впливає на реалізацію місцевих програм. Крім того, прийняття Закону України «Про державний бюджет України» [31] передбачає уточнення правил розподілу податкової бази та ставок податків між державним та місцевими бюджетами. Такі зміни матимуть вплив на обсяги податків, котрі надходять до місцевих бюджетів. У Законі України «Про державний бюджет України» [31] встановлюється обсяг коштів, котрі виділяють на реалізацію капітальних проектів та програм у тому числі включаючи будівництво та реконструкцію об'єктів місцевої інфраструктури, соціальні та освітні програми. Таким чином, місцеві бюджети відчуватимуть вплив таких видатків на їх фінансові можливості та переваги.

Так, у Законі України «Про Державний бюджет України на 2024 р.» [31] вказано, що у 2024 р. місцевим бюджетам буде виділено із державного бюджету міжбюджетні трансферти, зокрема базової дотації – 21,1 млрд. грн., освітньої субвенції – 103,2 млрд. грн. [31]. Ознайомлення із додатками до державного бюджету дало змогу виявити, що у 2024 р. з державного бюджету буде передано обласному бюджету Тернопільської області на фінансування діяльності закладів освіти та охорони здоров'я 105,6 млн. грн.; коштів у формі освітньої субвенції – обласному бюджету Тернопільської області 238,9 млн. грн.; бюджету Тернопільської міської територіальної громади – 578,3 млн. грн.; базової дотації обласному бюджету Тернопільської області – 105,6 млн. грн. [31].

Досліджуючи нормативно-правову базу, на якій базуються процеси формування доходів місцевих бюджетів не можна оминати потужний програмний документ «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–

2027 рр.» [34]. У цьому документі передбачено реалізовувати нову державну регіональну політику в основу якої покладено застосування інструментів, які стимулюватимуть використання потенціалу територій. Основною метою реалізації даної стратегії є створення умов для розвитку та самореалізації жителів громади, підвищення їх добробуту та якості життя. Державна регіональна політика, передбачена вищевказаною стратегією спрямована на реалізацію заходів ефективного використання їх потенціалу, фінансових ресурсів та можливостей для забезпечення розвитку та створення умов для підвищення якості життя громадян, що позитивно вплине розвиток всієї України, її становленню як економічно стійкої та екологічно стабільної, політично згуртованої держави [34]. Фінансова база для реалізації «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр.» [34] відображена на рис. 1.8.

Рис. 1.8. Фінансове забезпечення реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр.

Примітка. Складено та узагальнено автором за [34]

Підсумовуючи зауважимо, що нормативно-правові акти, які регламентують процеси формування доходів місцевих бюджетів спрямовані на

підвищення рівня їх дохідності, оскільки ця проблема залишається ключовою для забезпечення формування спроможних територіальних громад. Такі нормативно-правові акти постійно змінюються та удосконалюються в контексті тих змін, які відбуваються у суспільстві та спрямовані на вишукування додаткових можливостей наповнення місцевих бюджетів для забезпечення фінансової спроможності територіальної громади.

Висновки до розділу 1

Самостійність та можливості ефективної діяльності органів місцевого самоврядування визначається обсягами та достатністю доходів місцевих бюджетів, котрі за своїм суспільним призначенням є надійним та стабільним джерелом формування їх фінансової бази. Органи місцевого самоврядування повинні володіти достатньою кількістю дохідних джерел, щоб мати можливість вирішувати проблеми та завдання місцевого значення та виконувати делеговані їм державною повноваження.

Вивчення існуючих підходів вітчизняних вчених до визначення доходів місцевих бюджетів дає можливість зробити наступні висновки:

- доходи місцевих бюджетів є фінансовою основою розвитку місцевих громад;
- достатній обсяг доходів місцевих бюджетів є умовою соціально-економічного розвитку територіальної громади;
- зростання доходів місцевих бюджетів є запорукою реалізації бюджетної політики на місцевому рівні в контексті надання необхідних суспільних послуг населенню, що проживає на певній території.

Ознайомлення з існуючими у сучасній вітчизняній науці підходами та узагальненнями при визначенні сутності поняття «доходи місцевих бюджетів» дозволяє зробити висновок про відсутність єдиного несуперечливого його

розуміння. Критичний аналіз підходів до визначення доходів місцевих бюджетів дозволив виявити найбільш повне та обґрунтоване трактування: економічні відносини, які супроводжують формування фонду грошових коштів місцевих органів влади за рахунок податкових і неподаткових надходжень, і які є фінансовою базою для надання суспільних благ на певній території.

Надходження доходів до місцевих бюджетів здійснюється відповідно до чинної законодавчої бази. Основними нормативними актами є: Конституція України [26], Бюджетний кодекс України [24], Податковий кодекс України [27] Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28], Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [29], Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [30], щорічні «Закони України про Державний бюджет України» [31] та ін.

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХІДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

2.1. Аналіз податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів

Можливості виконання органами місцевого самоврядування повноважень і завдань визначаються достатністю коштів, які акумулюються у місцевих бюджетах. Крім того, від обсягу надходжень коштів до місцевих бюджетів залежать можливості соціально-економічного розвитку територій, адже видатки на соціальний захист так і соціальне забезпечення фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Саме тому, існує потреба комплексному аналізу практики формування доходів місцевих бюджетів. Лише на підставі оцінки отриманих результатів можна забезпечити підвищення рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Бюджетним кодексом України передбачено класифікацію «доходів бюджетів на: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти» [24]. Здійснимо оцінку складу та структури доходів місцевих бюджетів України у динаміці (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура доходів місцевих бюджетів України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	270,5	48,3	285,6	60,6	346,7	59,7	393,5	70,9
Неподаткові надходження	26,1	4,7	21,5	4,6	27,2	4,7	22,0	4,0
Доходи від операцій з капіталом	2,9	0,5	3,5	0,7	3,5	0,6	2,3	0,4
Цільові фонди	0,6	0,1	0,6	0,1	0,6	0,1	0,3	0,1
Офіційні трансферти	260,4	46,5	160,3	34,0	202,7	34,9	137,0	24,7
Всього доходів	560,5	100,0	471,5	100,0	580,7	100,0	555,1	100,0

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

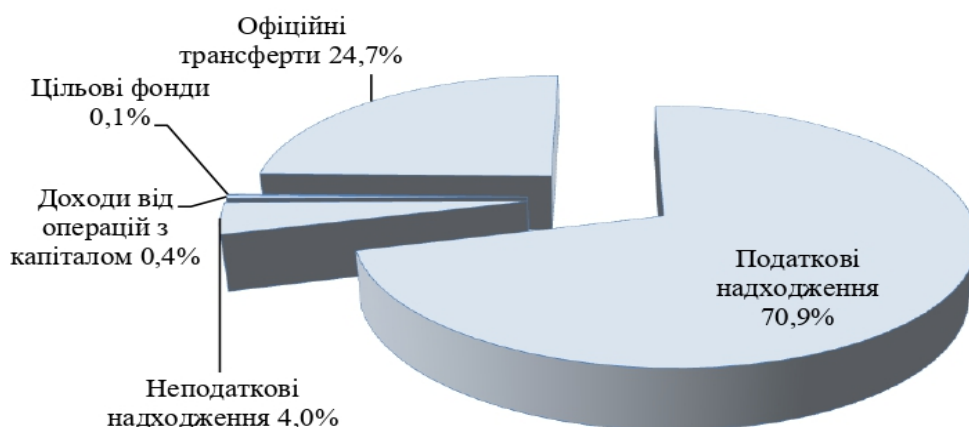

Оцінка структури доходів місцевих бюджетів (див. табл. 2.1) свідчить, що упродовж 2019–2022 рр. серед груп доходів місцевих бюджетів України найбільша питома вага припадала на податкові надходження. Так, частка податкових надходжень становила: 48,3% від усіх доходів у 2019 р., 60,6% – у 2020 р.; 59,7% – у 2021 р.; 70,9% – у 2022 р. Оцінка питомої ваги податкових надходжень місцевих бюджетів України у динаміці дозволила виявити її зростання (див. табл. 2.1).

Значними за обсягами та питомою вагою є також трансфери, які надходили до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр.: 46,5% від усіх доходів у 2019 р., 34,0% – у 2020 р.; 34,9% – у 2021 р.; 24,7% – у 2022 р. (див. табл. 2.1). Моніторинг питомої ваги трансфертів, що надійшли до місцевих бюджетів України у динаміці дозволяє зробити висновок про їх зниження: від 46,5% у 2019 р. до 24,7% у 2022 р.

Питома вага неподаткових надходжень місцевих бюджетів України коливалася в межах від 4,0% до 4,7%. Найменшим рівнем питомої ваги серед груп доходів місцевих бюджетів вирізнялися доходи від операцій з капіталом: від 0,4% до 0,7% (див. табл. 2.1).

Представимо структуру доходів місцевих бюджетів України у вигляді діаграми (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Структура доходів місцевих бюджетів України у 2022 р.

Примітка. Розраховано та побудовано автором за даними [36]

Показники діаграми свідчать, що основна частина доходів, що надійшли до місцевих бюджетів України у 2022 р. сформована за рахунок податкових надходжень (70,9%) (див. рис. 2.1).

Аналіз податкових надходжень місцевих бюджетів України розпочнемо із оцінки показників динаміки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка податкових надходжень доходів місцевих бюджетів України
за 2019–2022 рр.**

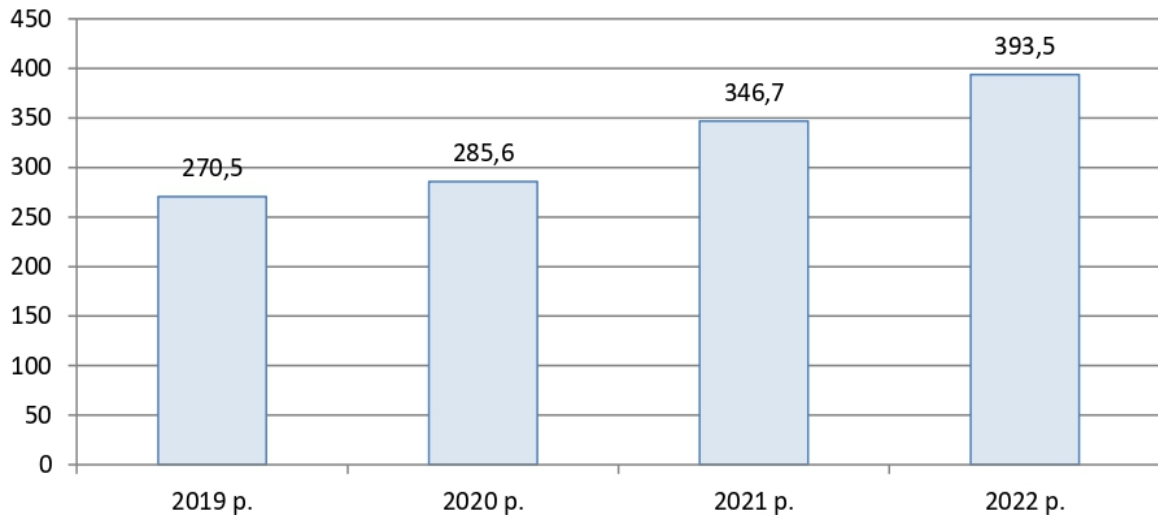
Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млрд. грн.	270,5	285,6	346,7	393,5
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	15,1	61,1	46,8
Темп зростання, %	-	105,6	121,4	113,5

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Аналіз показників динаміки податкових надходжень місцевих бюджетів України свідчить про їх стабільне зростання у 2019–2022 рр. Так, у 2020 р. обсяг податкових надходжень становив 285,6 млрд. грн. і зріс порівняно із 2019 р. на 15,1 млрд. грн. при цьому темп зростання склав 105,6%; у 2021 р. обсяг податкових надходжень становив 346,7 млрд. грн. і зріс порівняно із 2020 р. на 61,1 млрд. грн. при цьому темп зростання склав 121,4%; у 2022 р. обсяг податкових надходжень становив 393,5 млрд. грн. і зріс порівняно із 2021 р. на 46,8 млрд. грн. при цьому темп зростання склав 113,5% (див. табл. 2.2).

Динаміка зростання показника обсягу податкових надходжень, які надійшли до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр. відображена на рис. 2.2.

Графічне зображення динаміки показника обсягу податкових надходжень, що надійшли до місцевих бюджетів України ілюструє їх стабільне зростання упродовж усього аналізованого періоду: від 270,5 млрд. грн. у 2019 р. до 393,5 млрд. грн. у 2022 р. (див. рис. 2.2).

Рис. 2.2. Динаміка показника обсягу податкових надходжень до місцевих бюджетів України за 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано автором за даними [36]

Цікавим для дослідження є аналіз структури податкових надходжень місцевих бюджетів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка та структура податкових надходжень до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	270,5	100,0	285,6	100,0	346,7	100,0	393,5	100,0
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	175,7	65,0	187,6	65,7	228,3	65,8	285,8	72,6
Внутрішні податки на товари та послуги	13,7	5,1	15,6	5,5	17,8	5,1	13,1	3,3
Місцеві податки і збори	73,6	27,2	75,7	26,5	89,9	25,9	84,3	21,4
Інші податки	7,5	2,8	6,7	2,3	10,7	3,1	10,3	2,7

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [32]

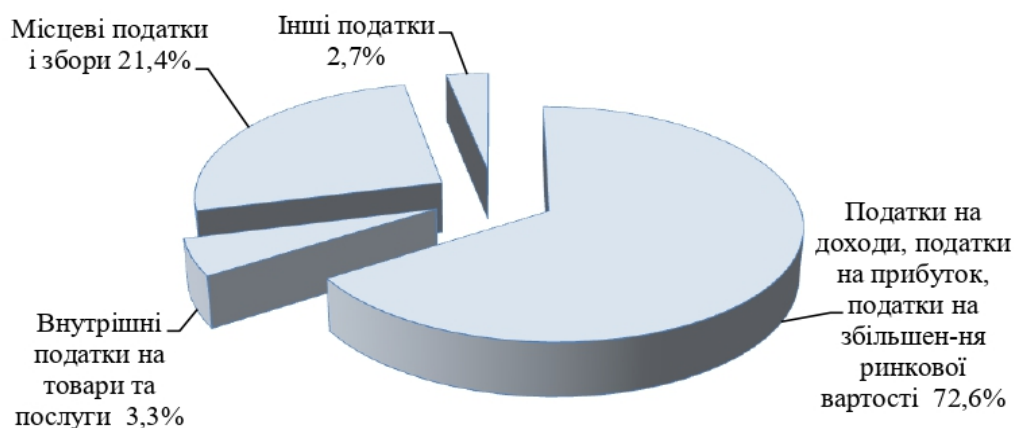
Показники, представлені у табл. 2.3 свідчать, що серед податкових надходжень найбільшою питомою вагою вирізняється група податків як на доходи так і на збільшення ринкової вартості, податки на прибуток. Оцінка показника їх питомої ваги дозволила виявити зростання цієї групи надходжень як в абсолютному значенні, так і відносного показника. Так, у 2019 р. надійшло цих податків 175,7 млрд. грн. (їх питома вага у сумарному обсязі податкових надходжень становила 65,0%). У 2020 р. надійшло цих податків 187,6 млрд. грн. (їх питома вага у сумарному обсязі податкових надходжень становила 65,7%); у 2021 р. надійшло 228,3 млн. грн. або 65,8% від сумарного обсягу податкових надходжень; у 2022 р. надійшло 285,8 млн. грн. або 72,6% від сумарного обсягу податкових надходжень (див. табл. 2.3).

Як бачимо, місцеві податки і збори є також стабільним джерелом доходів місцевих бюджетів України. Так, у 2019 р. надійшло місцевих податків і зборів 73,6 млрд. грн. (їх питома вага у сумарному обсязі податкових надходжень становила 27,2%). У 2020 р. надійшло цих податків 75,7 млрд. грн. (їх питома вага у сумарному обсязі податкових надходжень становила 26,5%); у 2021 р. надійшло 89,9 млн. грн. або 25,9% від сумарного обсягу податкових надходжень; у 2022 р. надійшло 84,3 млн. грн. або 21,4% від сумарного обсягу податкових надходжень (див. табл. 2.3). Як бачимо, обсяг місцевих податків і зборів, що надійшли до місцевих бюджетів у 2019–2022 рр. зростав, однак їх питома вага у загальному обсязі податкових надходжень знизилась від 27,2% до 21,4%.

До місцевих бюджетів України із групи внутрішніх податків на товари та послуги надходить лише акцизний податок, питома ваги якого складала: 5,1% від усіх податкових надходжень у 2019 р., 5,5% – у 2020 р.; 5,1% – у 2021 р.; 3,3% – у 2022 р. (див. табл. 2.3).

Представимо структуру податкових надходжень місцевих бюджетів України у вигляді діаграми (див. рис. 2.3). Показники діаграми свідчать, що основна частина (72,6%) податкових надходжень, що надійшли до місцевих

бюджетів України у 2022 р. сформована за рахунок податків як на доходи так і на збільшення ринкової вартості, податки на прибуток (див. рис. 2.3).

Рис. 2.3. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України у 2022 р.

Примітка. Розраховано та побудовано автором за даними [36]

Група податків як на доходи так і на збільшення ринкової вартості, податки на прибуток включає два податки, які сплачують юридичні та фізичні особи (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка обсягу та структури податків на доходи та прибуток, на збільшення ринкової вартості місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	175,7	100,0	187,6	100,0	228,3	100,0	285,8	100,0
податок на прибуток підприємств	10,2	5,8	9,8	5,2	16,1	7,1	13,5	4,7
податок на доходи фізичних осіб	165,5	94,2	177,8	94,8	212,2	92,9	272,2	95,3

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Показники табл. 2.4 свідчать, що податок на доходи фізичних осіб є значимим джерелом доходів для місцевих бюджетів України. Так, у 2019–2022 рр. питома вага цього надходження складала 92,9–95,3% від загального обсягу податків як на доходи так і на збільшення ринкової вартості, податки на прибуток. Оцінка показників динаміки податку на доходи фізичних осіб дозволяє зробити висновок про його стабільне зростання упродовж усього аналізованого періоду: від 165,5 млрд. грн. отриманих у 2019 р. до 272,2 млрд. грн. у 2022 р.

Враховуючи значимість податку на доходи фізичних осіб оцінимо його доходах місцевих бюджетів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка показника питомої ваги податку на доходи фізичних осіб у доходах місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Доходи всього	560,5	100,0	471,5	100,0	580,7	100,0	555,1	100,0
Податок на доходи фізичних осіб	165,5	29,5	177,8	37,7	212,2	36,5	272,2	49,0

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Як бачимо (табл. 2.5), податок на доходи фізичних осіб є значимим джерелом у формуванні місцевих бюджетів України. Так, питома вага цього податку складала: 29,5% від загального обсягу доходів місцевих бюджетів у 2019 р., 37,7% – у 2020 р.; 36,5% – у 2021 р.; 49,0% – у 2022 р. (див. табл. 2.6). Як бачимо, у 2022 р. (після початку війни) питома вага податку на доходи фізичних осіб значно зросла, що пояснюється зростанням доходів військовослужбовців та їх чисельності. Відповідно до чинного законодавства 60% надходжень податку на доходи фізичних осіб зараховується до місцевих бюджетів. Однак, восени 2022 р. Верховною Радою України прийнято зміни до Бюджетного кодексу якими передбачено передачу «кошти від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового

і начальницького складу до спеціального фонду Державного бюджету України» [37]. Упровадження таких змін щодо зарахування податку на доходи фізичних осіб позитивно вплинуть на підвищення обороноздатності нашої держави: прогнозний обсяг надходження таких коштів у листопаді-грудні 2023 р. – 25,8 млрд. грн. та у 2024 р. понад 94 млрд. грн. Ці кошти будуть спрямовуватися на придбання військової спецтехніки та для розвитку оборонно-промислового комплексу, «впровадження нових технологій, нарощування наявних виробничих потужностей для виготовлення продукції оборонного призначення» [38]. Разом з тим, розуміємо, що місцеві бюджети після запровадження вищевказаних змін втратять значні обсяги доходів (порівняно із 2022 р.).

Проаналізуємо динаміку та структуру місцевих податків і зборів, що надійшли до місцевих бюджетів України (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка обсягу та структури надходжень місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Місцеві податки і збори	73,6	100	75,7	100	89,9	100	84,3	100
податок на майно	38,0	51,7	37,5	49,6	43,3	48,2	36,8	43,7
єдиний податок	35,3	48,0	38,0	50,2	46,3	51,5	47,2	56,0
збір за місця паркування транспортних засобів	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
туристичний збір	0,2	0,3	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Аналіз структури місцевих податків і зборів у динаміці, дозволяє зробити висновок про доволі значні обсяги та високий рівень питомої ваги єдиного податку. Як бачимо, обсяг єдиного податку, що надходив до місцевих бюджетів зростав з одночасним збільшенням його частки: у 2019 р. надійшло 35,3 млн. грн. або 48,0% від сумарного обсягу місцевих податків і зборів; у

2020 р. надійшло 38,0 млн. грн. або 50,2%; у 2021 р. надійшло 46,3 млн. грн. або 51,5%; у 2022 р. надійшло 47,2 млн. грн. або 56,0% (див. табл. 2.6).

Значними обсягами та високим рівнем питомої ваги серед місцевих податків також вирізняється податок на майно: у 2019 р. надійшло 38,0 млн. грн. або 51,7% від сумарного обсягу місцевих податків і зборів; у 2020 р. надійшло 37,5 млн. грн. або 49,6%; у 2021 р. надійшло 43,3 млн. грн. або 48,2%; у 2022 р. надійшло 36,8 млн. грн. або 43,7% (див. табл. 2.6). Як бачимо, частка податку на майно упродовж аналізованого періоду мала тенденцію до зниження, знизився і його абсолютний обсяг: від 38,0 млрд. грн. у 2019 р. 36,8 млн. грн. у 2022 р.

Підсумовуючи зазначимо, що негативний вплив війни позначився і на податкових надходженнях місцевих бюджетів України. Урядом було вжито ряд заходів для підтримки економіки у період військового стану, що проявилось у певних податкових пільгах та знизило рівень надходжень бюджетів. Проблеми формування доходів місцевих бюджетів пов'язані із зниженням ділової активності, відміною акцизного податку на пальне на початку війни (у вересні 2022 р. відновлено сплату даного податку), відміною плати за землю для тих територій, де ведуться активні бойові дії. Однак, органам місцевого самоврядування вдалось гідно протистояти усім викликам воєнного часу, зокрема і у фінансовій сфері.

2.2. Склад, структура та динаміка неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів

Задоволення потреб мешканців територіальних громад потребує застосування не лише податкових інструментів залучення коштів до місцевих бюджетів, а й застосування інших результативних методів мобілізації коштів. Вчені розподіляють доходи бюджету на неподаткові і податкові виходячи із

методів їх мобілізації . Залучення неподаткових надходжень дозволяє місцевим органам самоврядування розширювати фінансові можливості, не підвищуючи при цьому податкове навантаження на платників податків. Застосування неподаткових методів для мобілізації коштів до бюджету стимулює розвиток бізнесу, підвищує інвестиційну привабливість регіону та позитивно впливає на якість життя місцевого населення, оскільки сприяє сталому економічному розвитку та забезпеченню соціального добробуту у окремо взятій територіальній громаді. Неподатковими надходженнями є такі, що є податками, але можуть бути акумульовані з інших джерел.

«Класифікацією доходів бюджету» [40] передбачено чотири основні групи «неподаткових доходів бюджетів: доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу, інші неподаткові надходження, власні надходження бюджетних установ» [40] (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Класифікація неподаткових доходів бюджету [40]

Код	Назва
21000000	Доходи від власності та підприємницької діяльності
22000000	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності
24000000	Інші неподаткові надходження
25000000	Власні надходження бюджетних установ

Оцінка структури доходів місцевих бюджетів (див. табл. 2.1) свідчить, що неподаткові надходження становили 4,0–4,7% від загального обсягу доходів. Як бачимо (див. табл. 2.1), у 2022 р. обсяг даної групи надходжень у 2022 р. значно знизився і їх обсяг та питома вага характеризувались найнижчим рівнем за увесь аналізований період. Така ситуація пов'язана із війною, яка триває в Україні. Дослідження аналітиків свідчать, що обсяг неподаткових надходжень не зменшився лише в Одеській області [41]. Так, місцеві бюджети Луганщини отримали лише 5 млн. грн. неподаткових надходжень (для порівняння зі 141,4 млн. грн. за 2021 р.), місцеві бюджети Харківщини,

Донеччини та Херсонщини не отримали більше як 80% неподаткових надходжень, у бюджеті м. Києва недоотримано 75% [41].

Проаналізуємо показники структури неподаткових надходжень місцевих бюджетів України у динаміці (табл. 2.8).

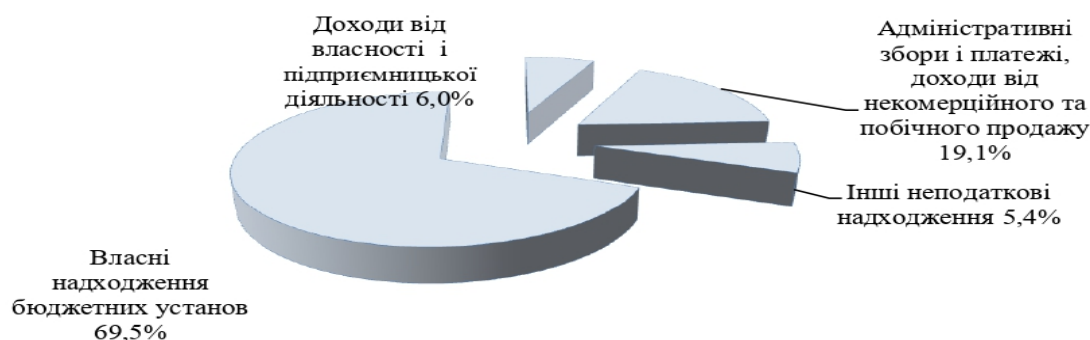
Таблиця 2.8

Динаміка складу та структури неподаткових доходів до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Неподаткові надходження	26,1	100,0	21,5	100,0	27,2	100,0	22,0	100,0
Доходи від власності і підприємницької діяльності	1,6	6,1	1,5	7,0	1,8	6,6	1,3	6,0
Адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	4,6	17,6	4,1	19,1	4,8	17,6	4,2	19,1
Інші неподаткові надходження	2,4	9,2	2,6	12,1	1,8	6,6	1,2	5,4
Власні надходження бюджетних установ	17,5	67,0	13,2	61,4	18,9	69,5	15,3	69,5

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Оцінка показників, представлених у табл. 2.9, дозволила виявити, що найбільшою питоною вагою серед неподаткових доходів місцевих бюджетів вирізняються власні надходження бюджетних установ. Особливістю даної підгрупи є їх надходження до спеціального фонду бюджету: у 2019 р. надійшло 17,5 млн. грн. або 67,0% від сумарного обсягу неподаткових надходжень; у 2020 р. надійшло 13,2 млн. грн. або 61,4%; у 2021 р. надійшло 18,9 млн. грн. або 69,5%; у 2022 р. надійшло 15,3 млн. грн. або 69,2% (див. табл. 2.9). Як бачимо, частка власних надходжень бюджетних установ упродовж аналізованого періоду переважно зростала, хоча їх абсолютний обсяг то знижувався, то зростав: зниження у 2020 р., зростання у 2021 р., зниження у 2022 р. Структура неподаткових доходів місцевих бюджетів України представлена на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Структура неподаткових доходів до місцевих бюджетів України у 2022 р.

Примітка. Розраховано та побудовано автором за даними [36]

Бюджетним кодексом України передбачено, що «власні надходження бюджетних установ поділяються на дві групи: плата за послуги, що надаються бюджетними установами та інші джерела власних надходжень бюджетних установ» [24] (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

		Групи та підгрупи власних надходжень бюджетних установ	
		ГРУПИ	ПІДГРУПИ
Власні надходження бюджетних установ	Перша група	надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами	плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю надходження бюджетних установ від додаткової діяльності плата за оренду майна бюджетних установ надходження бюджетних установ від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна)
	Друга група	інші джерела власних надходжень бюджетних установ	благодійні внески, гранти та дарунки кошти, що отримують бюджетні установи від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів, у тому числі заходів з відчуження для суспільних потреб земельних ділянок та розміщених на них інших об'єктів нерухомого майна, що перебувають у приватній власності фізичних або юридичних осіб надходження, що отримують державні і комунальні заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право; надходження, що отримують державні і комунальні заклади фахової передвищої та вищої освіти, наукові установи та заклади культури як відсотки, нараховані на залишок коштів на поточних рахунках, відкритих у банках державного сектору для розміщення власних надходжень, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти

Примітка. Складено автором на основі [24]

Важливу роль серед неподаткових надходжень місцевих бюджетів відіграють «адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності» [40]. Джерелами надходжень цієї групи є: «плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати, адміністративні збори за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, плати за ліцензії на виробництво спирту етилового, коньячного і плодового та зернового дистиляту, дистиляту виноградного спиртового, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах, плата за ліцензії на право оптової та роздрібною торгівлі алкогольними напоями, тютюновими виробами та рідинами, що використовуються в електронних сигаретах» [40]. Оцінка показників, представлених у табл. 2.9, дозволила виявити, до місцевих бюджетів України надійшло 4,6 млрд. грн. адміністративних зборів та платежів (або 17,6% від сумарного обсягу неподаткових надходжень) у 2019 р.; 4,1 млрд. грн. (або 19,1%) у 2020 р.; 4,8 млрд. грн. (або 17,6%) у 2021 р.; 4,2 млрд. грн. (або 19,1%) у 2022 р.

Здійснено оцінку структури «адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності» [40], котрі надходили до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр. (див. табл. 2.10).

Показники табл. 2.11 дозволяють зробити висновок, що найбільше «адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності» [40] надійшло за рахунок плати за надання адміністративні послуги. Їх обсяг та питома вага становили: 3,4 млрд. грн. (або 13,0%) у 2019 р.; 3,0 млрд. грн. (або 14,0%) у 2020 р.; 3,5 млрд. грн. (або 12,9%) у 2021 р.; 3,3 млрд. грн. (або 15,1%) у 2022 р. (див. табл. 2.11).

Зниження обсягу надходжень досліджуваного показника зумовлено не наданням адміністративних послуг «у найбільш постраждалих областях через ведення бойових дій, а в умовно безпечних – через те, що багато реєстрів були закриті з по причині небезпеки» [41].

Таблиця 2.10

**Динаміка складу та структури адміністративних зборів та платежів,
доходів від некомерційної господарської діяльності, що надійшли до
місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Неподаткові надходження	26,1	100,0	21,5	100,0	27,2	100,0	22,0	100,0
Адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	4,6	17,6	4,1	19,1	4,8	17,6	4,2	19,1
Плата за надання адміністративних послуг	3,4	13,0	3,0	14,0	3,5	12,9	3,3	15,1
Плата за оренду цілісних майнових комплексів та майна комун. форми власності	1,1	4,2	1,0	4,7	1,1	4,0	0,8	3,6
Державне мито	0,1	0,4	0,1	0,5	0,2	0,7	0,1	0,4

Примітка. Складено автором на основі [36]

Місцеві бюджети України у 2019–2022 рр. отримували плату за оренду комунального майна: 1,1 млрд. грн. (або 4,2,0%) у 2019 р.; 1,0 млрд. грн. (або 4,7%) у 2020 р.; 1,1 млрд. грн. (або 4,0%) у 2021 р.; 0,8 млрд. грн. (або 3,6%) у 2022 р. (див. табл. 2.10). Як бачимо, досліджувані показники у динаміці не зазнали суттєвих змін.

Можливості передачі майна, котре перебуває у комунальній власності в оренду передбачено Законом України «Про оренду державного та комунального майна» [42]. У вищевказаному законі вказано, що «орендодавцями можуть бути організації орендарів, створені членами трудового колективу державного підприємства, організації, їх структурних підрозділів, громадяни та юридичні особи України, іноземних держав, міжнародні організації та особи без громадянства» [42]. Розпорядник комунальним майном утворює комісію, яка на основі «Методики оцінки

вартості об'єктів оренди» [43], оцінює вартість відповідного майна, котре планується до передачі в оренду. Цією методикою передбачено можливість передачі для оренди «цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць) та нерухомого майна (будівель, споруд, приміщень) та іншого окремого індивідуально визначеного майна підприємств (машин, устаткування, інших облікових одиниць основних засобів, нематеріальних активів та інших цінностей, що виділяються у самостійний об'єкт оренди згідно із законодавством» [43]. Розмір плати за оренду комунального майна вказується у договорі оренди, який укладається у двосторонньому порядку між орендодавцем та орендарем [43].

Група «адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності» [40] передбачає надходження державного мита. Державне мито – це «обов'язковий платіж, який сплачується за вчинення юридично значущих дій компетентними органами. Платниками державного мита на території України є фізичні та юридичні особи за вчинення в їхніх інтересах дій та видачу документів, що мають юридичне значення, уповноваженими на те органами» [44]. Показники табл. 2.10 дозволяють зробити висновок, частка державного мита у неподаткових надходженнях була стабільно незначною і становила менше як один відсоток: 0,1 млрд. грн. (або 0,4%) у 2019 р.; 0,1 млрд. грн. (або 0,5%) у 2020 р.; 0,2 млрд. грн. (або 0,8%) у 2021 р.; 0,1 млрд. грн. (або 0,4%) у 2022 р. (див. табл. 2.10).

Доходи від власності та підприємницької діяльності є найменшою за питомою вагою підгрупою неподаткових доходів місцевих бюджетів (див. табл. 2.8) їх питома вага становила у 2019 р. 6,1% від сумарного обсягу неподаткових надходжень; у 2020 р. – 7,0%; у 2021 р. – 6,6%; у 2022 р. – 6,0%.

Доходами від власності та підприємницької діяльності є: «частина чистого прибутку (доходу) комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного місцевого бюджету, плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів, штрафні санкції за порушення законодавства про патентування, адміністративні штрафи та інші санкції» [40].

Розглянемо структуру доходів місцевих бюджетів України від власності та підприємницької діяльності у динаміці (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Склад, структура і динаміка доходів від власності та підприємницької діяльності, що надійшли до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр.

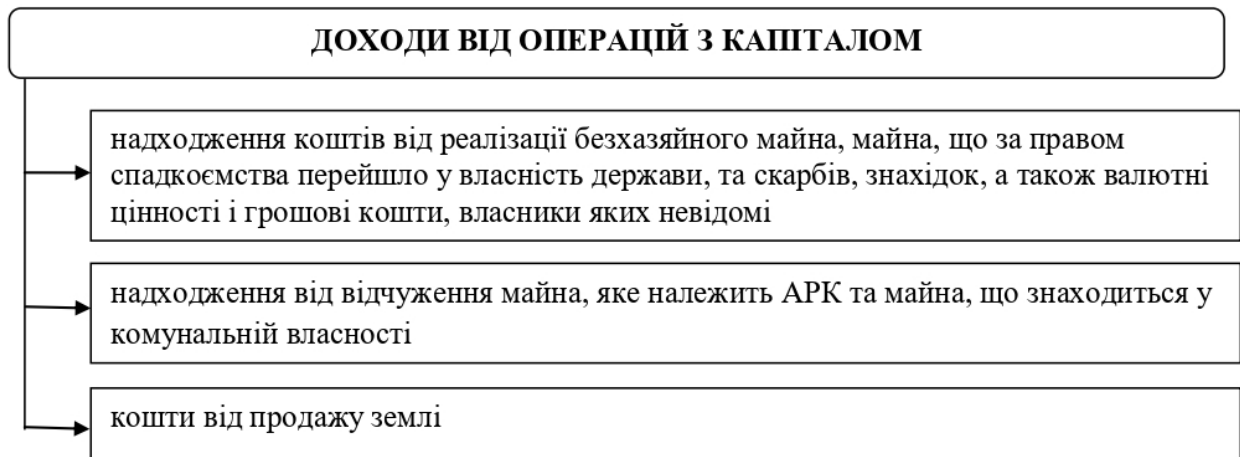
Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Неподаткові надходження	26,1	100,0	21,5	100,0	27,2	100,0	22,0	100,0
Доходи від власності і підприємницької діяльності	1,6	6,1	1,5	7,0	1,8	6,6	1,3	6,0
Частина чистого прибутку комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань	0,1	0,4	0,1	0,5	0,2	0,7	0,2	0,9
Плата за розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів	1,0	3,8	0,9	4,2	0,7	2,6	0,2	0,9
Адміністративні штрафи та інші санкції	0,3	1,1	0,4	1,9	0,6	2,2	0,5	2,3
Інші	0,2	0,8	0,1	0,5	0,2	0,7	0,4	1,8

Примітка. Складено автором на основі [36]

Оцінка показників структури доходів місцевих бюджетів України від власності та підприємницької діяльності дозволила виявити, що питома вага коштів, які надійшли у вигляді частини чистого прибутку комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань становила упродовж аналізованого періоду 0,4–0,9% від неподаткових надходжень; плати за розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів – 0,9–4,2%; адміністративних штрафів та інших санкцій – 1,1–2,3% (див. табл. 2.11).

Оцінка показників структури доходів місцевих бюджетів України дозволила зробити висновок, що доходи від операцій з капіталом складають незначну питому вагу і становили: 2,9 млрд. грн. (або 0,5% від загального обсягу доходів) у 2019 р.; 3,5 млрд. грн. (або 0,7%) у 2020 р.; 3,5 млрд. грн. (або 0,6%) у 2021 р.; 2,3 млрд. грн. (або 0,4%) у 2022 р. (див. табл. 2.1).

Відповідно до «Класифікації доходів бюджету» [40] доходи від операцій з капіталом включають три основні групи надходжень (див. рис. 2.5).

Рис. 2.5. Склад доходів від операцій з капіталом

Примітка. Складено та узагальнено автором за [40]

Підсумовуючи зауважимо, що неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом відіграють певну роль у формуванні доходів місцевих бюджетів, яка проявляється у їх забезпеченні додатковими ресурсами для реалізації програм територіальних громад шляхом розширення фінансової бази та зменшення залежності від податкових надходжень. Загалом, неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом сприяють створенню умов для ефективного функціонування та розвитку територіальних громад, здійснюючи позитивний вплив на їх економічний, соціальний та культурний розвиток.

2.3. Роль міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів

Достатній обсяг доходів місцевих бюджетів є важливою проблемою реалізації бюджетних відносин. Процеси децентралізації державного управління, делегування повноважень у соціальній сфері на рівень територіальної громади вимагають, з одного боку, чіткого визначення

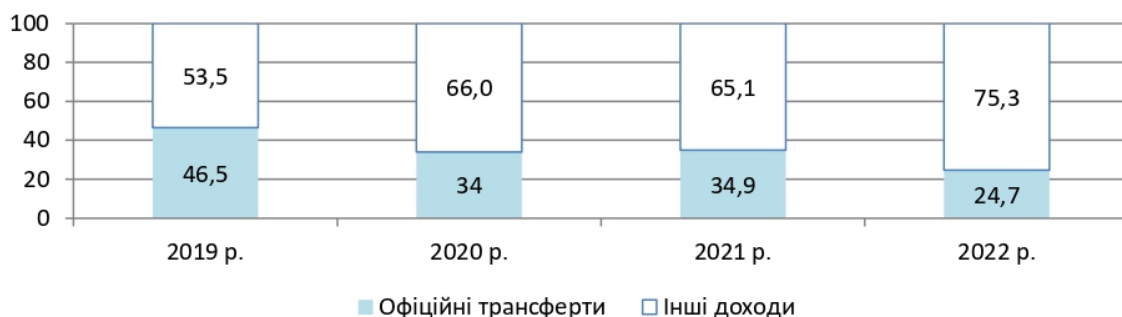
повноважень різних рівнів влади, з іншого боку – визначення меж відповідності та наявність фінансових інструментів.

Важливими завданнями, що потребують розв’язання є скорочення відмінностей бюджетної забезпеченості між регіонами та територіальними громадами, максимізація дохідної бази місцевих бюджетів та створення умов для стимулювання зростання доходного потенціалу органами місцевого самоврядування влади, підвищення рівня ефективності бюджетних видатків у кожній територіальній громаді [45]. Можливості вирішення вищевказаних завдань залежить від реалізації міжбюджетних відносин, тому побудова дієвої системи міжбюджетних відносин в Україні є дуже актуальною [46, с. 162]

Досконалий механізм функціонування міжбюджетних відносин здатний забезпечити досягнення таких важливих соціально-економічно цілей:

- стабільне економічне зростання усіх регіонів та окремих територіальних громад при використанні бюджетно-податкових важелів;
- підвищення рівня життя та соціального захисту громадян;
- ефективна діяльність органів місцевого самоврядування [47, с. 47].

Оцінка показників структури доходів місцевих бюджетів України, зокрема в частині надходження міжбюджетних трансфертів дозволила виявити зниження їх питомої ваги у доходах місцевих бюджетів у 2019 р. 46,5% від сумарного обсягу доходів; у 2020 р. – 34,0%; у 2021 р.– 34,9%; у 2022 р. – 24,7% (див. табл. 2.1 та рис. 2.6).

Рис. 2.6. Динаміка показника питомої ваги міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр., %

Примітка. Розраховано та побудовано автором за даними [36]

Як бачимо із показників, представлених на діаграмі (рис. 1.9) питома вага міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів знизилась від 463,5% у 2019 р. до 24,7% у 2022 р. однак такий їх рівень є доволі високим, що дозволяє зробити висновок про існування залежності місцевих бюджетів від бюджетів вищого рівня.

Здійснимо оцінку показника динаміки міжбюджетних трансфертів, що надійшли до місцевих бюджетів України (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

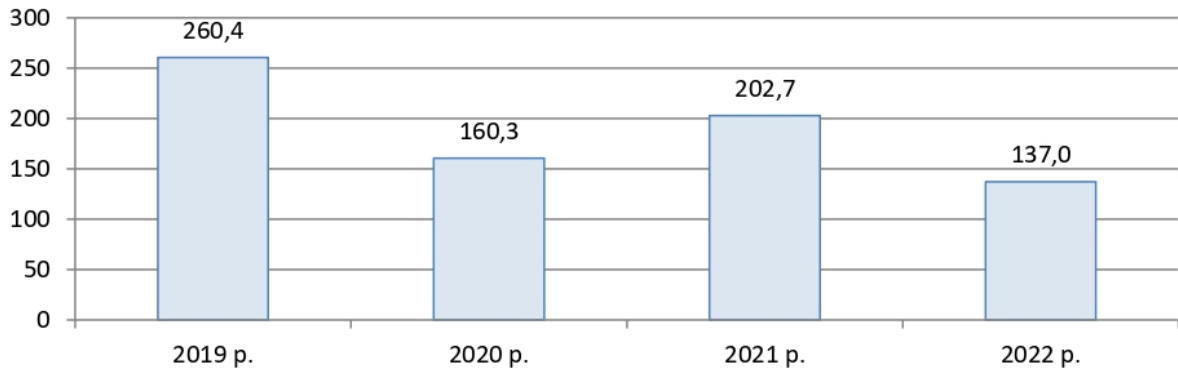
**Динаміка офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України
за 2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млрд. грн.	260,4	160,3	202,7	137,0
Абсолютний приріст, млрд. грн.		-100,1	42,4	-65,7
Темп зростання, %		61,6	126,5	67,6

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [36]

Аналіз показників динаміки офіційних трансфертів, що надійшли до місцевих бюджетів України свідчить про відсутність стійких тенденцій у 2019–2022 рр. Так, у 2020 р. офіційних трансфертів, що надійшли до місцевих бюджетів становив 160,3 млрд. грн. і зменшився порівняно із 2019 р. на 100,1 млрд. грн. при цьому темп зростання склав 61,6%; у 2021 р. обсяг офіційних трансфертів становив 202,7 млрд. грн. і зріс порівняно із 2020 р. на 42,4 млрд. грн. при цьому темп зростання склав 126,5%; у 2022 р. обсяг офіційних трансфертів становив 137,0 млрд. грн. і зменшився порівняно із 2021 р. на 65,7 млрд. грн. при цьому темп зростання склав 67,6% (див. табл. 2.12).

Динаміка показника обсягу офіційних трансфертів, що надійшли до місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр. відображена на рис. 2.7.

Рис. 2.7. Динаміка обсягу офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано автором за даними [36]

Графічне зображення динаміки показника обсягу офіційних трансфертів, що надійшли до місцевих бюджетів України ілюструє їх зростання лише у 2021 р. (див. рис. 2.7), у 2020 р. та 2022 р. спостерігаємо зниження досліджуваного показника.

Здійснимо оцінку структури міжбюджетних трансфертів, що надійшли до місцевих бюджетів України із державного бюджету у 2019–2022 рр. (табл. 2.13). Досліджуючи структуру трансфертів доцільно звернути увагу, що місцеві бюджети у 2022 р. отримали також кошти від ЄС та інших донорських організацій та інституцій (0,2 млрд. грн.) [36].

Таблиця 2.13

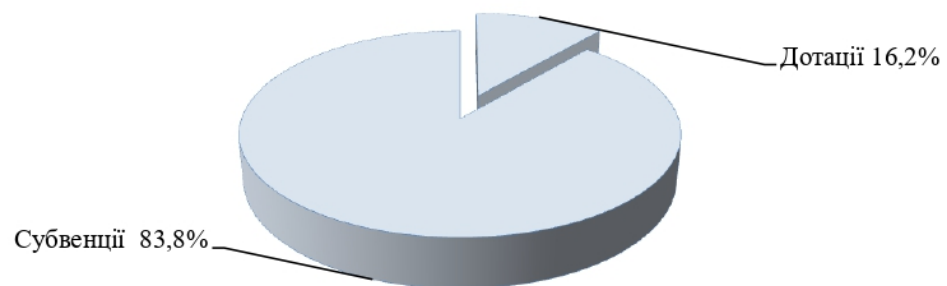
Динаміка, склад та структура трансфертів від органів державного управління місцевим бюджетам України у 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Офіційні трансферти	260,4	100,0	160,3	100,0	202,7	100,0	136,8	100,0
Дотації	25,9	9,9	21,7	13,5	22,8	11,2	22,2	16,2
Субвенції	234,5	90,1	138,7	86,5	179,9	88,8	114,6	83,8

Примітка. Складено автором на основі [36]

Оцінка показників структури трансфертів місцевих бюджетів України отриманих від органів державного управління свідчить про переважання

субвенцій, питома вага яких складала 83,8–90,1% (див. табл. 2.13).

Рис. 2.8. Структура трансфертів від органів державного управління місцевим бюджетам України у 2022 р.

Примітка. Розраховано та побудовано автором за даними [36]

Дотації і субвенції є різновидом фінансової допомоги місцевим бюджетам із бюджетів вищого рівня. Відмінністю субвенцій від дотацій є їх цільове спрямування коштів (див. табл. 2.14).

Оцінка показників структури субвенцій, котрі надійшли із державного бюджету до місцевих бюджетів України у динаміці дозволяє зробити висновок, що склад (перелік) субвенцій постійно змінюється і відповідає вимогам часу. Як бачимо, окремі субвенції, які надходили до місцевих бюджетів у 2019 р. і складала доволі значну частину субвенцій (субвенції соціального призначення на виплату допомог та житлових субсидій) у 2020–2022 р. відсутні. Такі зміни пов’язані із зміною механізму фінансування соціального захисту населення. Так, постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання житлових субсидій населенню у грошовій формі» [48], починаючи із 2019 р. упроваджено надання субсидій у грошовій формі, тому такі видатки фінансувалися напряду із державного бюджету в межах бюджетної програми «Виплата пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі» [49].

Таблиця 2.14

**Динаміка, склад та структура субвенцій з державного бюджету
місцевим бюджетам України у 2019–2022 рр.**

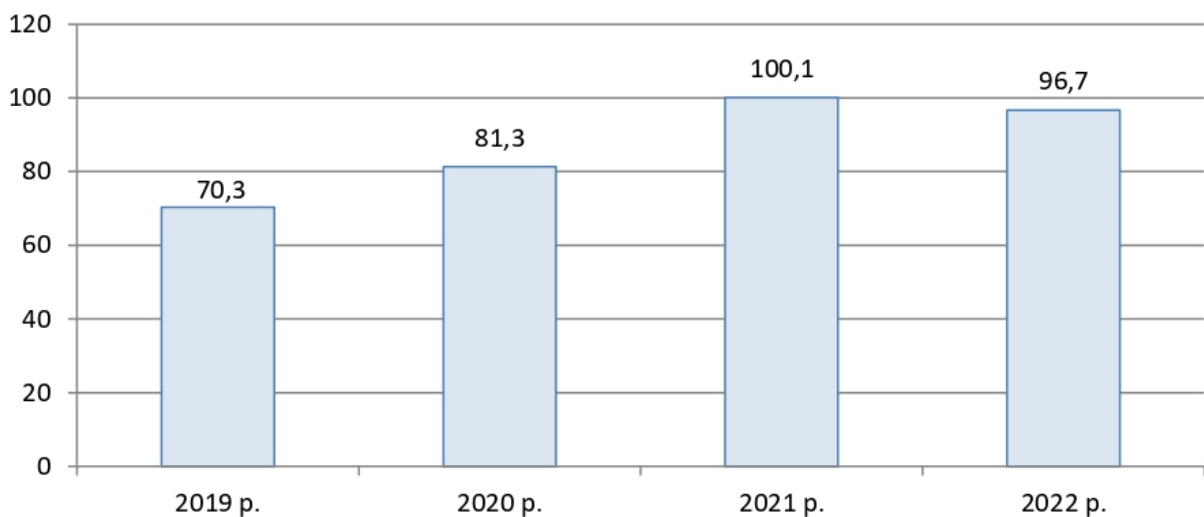
Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Субвенції	234,5	100,0	138,7	100,0	179,9	100,0	114,6	100,0
На виплату соціальних допомог	54,9	23,4	0	0	0	0	0	0
На виплату пільг та житлових субсидій	22,3	9,5	0	0	0	0	0	0
На формування інфраструктури ОТГ	2,1	0,9	0	0	0	0	0	0
На розвиток ох. здоров'я у сільській місцевості	1,0	0,4	0	0	0	0	0	0
Освітня субвенція	70,3	30,0	81,2	58,5	100,1	55,6	96,7	84,3
Підтримка окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я	56,1	23,9	14,6	10,5	5,4	3,0	2,8	2,5
На соц.-екон. розвиток територій	3,0	1,3	4,2	3,0	6,3	3,5	0	0
На розвиток об'єктів соціально-культурної сфери	0	0,0	3,7	2,7	8,1	4,5	0	0
На будівництво, реконструкцію, утримання автомобільних доріг місцевого значення	14,7	6,3	22,2	16,0	25,8	14,3	7,4	6,5
Нова українська школа/Спроможна школа	1,0	0,4	0,9	0,6	0,9	0,5	0	0
Забезпечення потреб в умовах воєнного стану	0	0	0	0	0	0	6,1	5,3
Надзвичайна кредитна програма відновлення України	0	0	0	0	0	0	0,2	0,1
Підтримка територій, що зазнали впливу від збройного конфлікту	0	0	0	0	0	0	0,5	0,4
Підтримка особам з особливими освітніми потребам	0	0	0	0	0	0	0,5	0,4

Примітка. Складено автором на основі [36]

І навпаки, війна, яка триває в Україні зумовила потребу у виділенні субвенцій, які відповідають вимогам воєнного стану (підтримка територій, що зазнали впливу від збройного конфлікту, забезпечення потреб в умовах воєнного стану, надзвичайна кредитна програма відновлення України) (див. табл. 2.14).

Разом з тим, існують субвенції, які надаються місцевим бюджетам стабільно і в умовах війни в Україні. Мова йде про освітню субвенцію, яка була і залишається є найбільшою упродовж усього аналізованого періоду. Так, її обсяг та питома вага становила: 70,3 млрд. грн. (або 30,0% від загального обсягу субвенцій) у 2019 р.; 81,2 млрд. грн. (або 58,5%) у 2020 р.; 100,1 млрд. грн. (або 55,6%) у 2021 р.; 96,7 млрд. грн. (або 84,3%) у 2022 р. (див. табл. 2.14).

Як бачимо (див. табл. 2.14), питома вага освітньої субвенції у 2021 р. перевищила половину від усіх субвенцій, які було надано місцевим бюджетам, а у 2022 р. досягнула рівня 84,3%.

Рис. 2.9. Динаміка обсягу освітньої субвенції в доходах місцевих бюджетів України у 2019–2022 рр., млрд. грн.

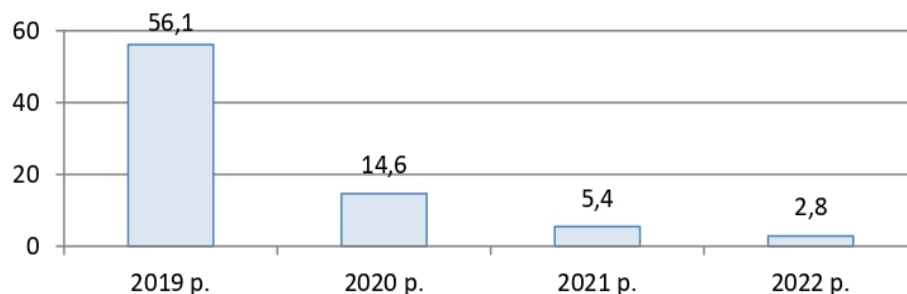
Примітка. Побудовано автором за даними [36]

Як бачимо, обсяг освітньої субвенції стабільно зростає у 2019–2021 рр. від 70,3 млрд. грн. до 100,1 млрд. грн. у 2022 р. спостерігаємо незначне зниження її обсягу до рівня 96,7 млрд. грн. (рис. 2.9). Кошти, що передаються у формі освітньої субвенції спрямовують на фінансування витрат на оплату праці, на харчування та інші потреби, що необхідні для забезпечення повноцінного освітнього процесу тощо. Надання освітньої субвенції місцевим бюджетам забезпечує створення однакових умов усім навчальним закладам незалежно від території їх розташування [50, с. 17]. Війна впливає на всі сфери

функціонування держави у тому числі і на фінансування освітньої сфери. Навчальний процес у 2022 р. супроводжувався масовими внутрішніми та зовнішніми міграціями учнів та вчителів, створювалися умови для створення безпечного освітнього простору. У 2022 р. «кількість учнів закладів загальної середньої освіти зменшилася на 5% порівняно з вереснем 2021 р.» [51]. У 2023 р. на 20% зменшено обсяг освітньої субвенції із державного бюджету. Міністерство освіти і науки для врахування при розподілі освітньої субвенції «запровадило збір персональних даних всіх учнів закладів загальної середньої освіти, подібний до збору персональних даних про вчителів, що був запроваджений роком раніше» [51].

У період війни продовжено виділення субвенції на будівництво та утримання автомобільних доріг місцевого значення, хоча у 2022 р. їх обсяг значно знизився: у 2019 році – 14,7 млрд. грн. (або 6,3% від загального обсягу субвенцій), у 2020 році – 22,2 млрд. грн. (або 16,0%), у 2021 році – 25,8 млрд. грн. (або 14,3%), у 2022 році – 7,4 млрд. грн. (або 16,0%).

До 2019 р. місцевим бюджетам медична субвенція, однак було впроваджено «Програму медичних гарантій для первинної медичної допомоги» [52], яка передбачає фінансування видатків по наданню первинної медичної допомоги населенню за рахунок державного бюджету. Тому, починаючи із 2019 р. місцеві бюджети на заміну медичної субвенції отримують субвенцію спрямовану для підтримання закладів охорони здоров'я (див. рис. 2.10).

Рис. 2.10. Динаміка обсягу субвенції на підтримку окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я у 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано автором за даними [36]

Як бачимо, обсяг субвенції на підтримку окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я у 2019–2022 рр. знижувалася від 56,1 млрд. грн. до 2,8 млрд. грн. у 2022 р. (рис. 2.10).

Таблиця 2.15

**Динаміка, склад та структура дотацій з державного бюджету
місцевим бюджетам України у 2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Дотації	25,9	100,0	21,7	100,0	22,8	100,0	22,2	100,0
Базова дотація	10,4	40,2	13,3	61,3	15,7	68,9	16,3	73,5
Додаткова дотація на компенсацію втрат через надання пільг, встанов. державою	0,2	0,8	0,4	1,8	0	0,0	0	0
Додаткова дотація на утримання закладів охорони здоров'я та освіти	14,9	57,5	7,9	36,4	5,9	25,9	3,0	13,3
Стабілізаційна дотація	0,3	1,2	0	0,0	0	0,0	0	0
Додаткова дотація на провед. розрахунків протягом опал. сезону	0	0,0	0	0,0	0,5	2,2	1,5	6,7

Примітка. Складено автором на основі [36]

Оцінка показників структури дотацій, котрі надійшли із державного бюджету до місцевих бюджетів України у динаміці дозволяє зробити висновок, що у 2019–2022 рр. найбільшою за питомою вагою та обсягом була базова дотація, яку отримують місцеві бюджети для вирівнювання податкоспроможності територій. Обсяг базової дотації залежить від обсягу загальнодержавних податків і зборів, котрі збираються на цій території та надходять до державного бюджету. Призначенням базової дотації є згладження територіальних відмінностей рівня забезпечення бюджетними коштами. Як бачимо обсяг базової дотації, яка надійшла місцевим бюджетам України стабільно зростала як за обсягом, так і за питомою вагою: від у 2019 р. 10,4 млрд. грн. (40,2% від загального обсягу дотацій) до у 2021 р. – 15,7 млрд. грн. (68,9%) (див. табл. 2.15).

Таким чином, можемо зробити висновок, міжбюджетні трансферти відіграють важливу роль у врегулювання відносин всередині бюджетної системи держави, оскільки забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів між різними рівнями органів влади. Дійсно, міжбюджетні трансферти є вагомим джерелом доходів місцевих бюджетів, що є особливо важливим для менш розвинених або економічно вразливих регіонів, де виконання повноважень місцевими органами влади залежить від цієї групи надходжень із державного бюджету. Міжбюджетні трансферти спрямовують для подолання нерівномірного розвитку різних територіальних громад, для забезпечення однакових можливостей доступу до соціальних та суспільних послуг.

Висновки до розділу 2

Оцінка структури доходів місцевих бюджетів свідчить, що упродовж 2019–2022 рр. серед груп доходів місцевих бюджетів України найбільша питома вага припадала на податкові надходження.

Податок на доходи фізичних осіб є значимим джерелом доходів для місцевих бюджетів України, його питома вага складала від 29,5% від загального обсягу доходів місцевих бюджетів у 2019 р. до 49,0% – у 2022 р. Зростання питомої ваги податку на доходи фізичних осіб після початку війни пояснюється зростанням доходів військовослужбовців та їх чисельності.

Місцеві податки і збори є стабільним джерелом доходів місцевих бюджетів України і хоча їх обсяг зростає, питома вага у загальному обсязі податкових надходжень знизилась від 27,2% до 21,4%. Серед місцевих податків і зборів значними обсягами та високим рівнем питомої ваги вирізняється єдиний податок.

Значними за обсягами та питомою вагою у місцевих бюджетах України вирізняються трансферти, у процесі дослідження виявлено їх зниження: від 46,5% від загального обсягу доходів у 2019 р. до 24,7% у 2022 р.

Оцінка показників структури субвенцій, котрі надійшли із державного бюджету до місцевих бюджетів України дозволяє зробити висновок, що склад (перелік) субвенцій постійно змінюється і відповідає вимогам часу. Як бачимо, окремі субвенції, які надходили до місцевих бюджетів у 2019 р. і складали доволі значну їх частину (субвенції соціального призначення на виплату допомог та житлових субсидій) у 2020–2022 р. відсутні. І навпаки, війна, яка триває в Україні зумовила потребу у виділенні субвенцій, які відповідають вимогам воєнного стану (підтримка територій, що зазнали впливу від збройного конфлікту, забезпечення потреб в умовах воєнного стану, надзвичайна кредитна програма відновлення України).

У процесі дослідження зроблено висновок, що міжбюджетні трансферти відіграють важливу роль у врегулювання відносин всередині бюджетної системи держави, оскільки забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів між різними рівнями органів влади. Міжбюджетні трансферти спрямовують для подолання нерівномірного розвитку різних територіальних громад, для забезпечення однакових можливостей доступу до соціальних та суспільних послуг.

Питома вага неподаткових надходжень місцевих бюджетів України коливалася в межах від 4,0% до 4,7%. Найменшим рівнем питомої ваги серед груп доходів місцевих бюджетів вирізнялися доходи від операцій з капіталом: від 0,4% до 0,7%.

РОЗДІЛ 3

РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ПЕРІОД ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Процеси, які відбуваються у бюджетній системі України характеризуються нестабільністю та постійним реформуванням. Після вторгнення росії на територію України вітчизняна бюджетна система України, як і економіка та суспільство загалом функціонує в умовах невизначеності та потрясінь. Негативні наслідки війни проявилися у зниженні доходів бюджетів, загостренні проблеми дефіцитності бюджетних коштів, підвищення рівня залежності бюджетного фінансування від фінансової допомоги та кредитних взаємовідносин із іноземними партнерами, посилення навантаження на місцеві бюджети та необхідність їх підтримки. У таких складних зовнішніх і внутрішніх умовах, котрі сформувались у 2022 р. постала необхідність адаптуватися до надскладних умов військового стану та віднайти можливості для фінансування видатків відповідно до потреб суспільства.

В умовах воєнного стану, коли всі зусилля спрямовувалися на забезпечення потреб оборони відбулося призупинення (часткове або повне) багатьох реформ і фінансування бюджетних програм. Саме тому, постає завдання пошуку шляхів зростання доходів бюджетів як в умовах війни, так і у післявоєнний період [53, с. 18].

Вже другий рік триває повномасштабне російське вторгнення в Україну, яке потребує величезних обсягів бюджетних та інших фінансових ресурсів. За цей час розроблено та реалізуються численні проекти та програми спрямовані на розвиток України під час війни та у післявоєнний період. Є очевидним, що процес відбудови країни є неможливим без налагодження прозорого та ефективного бюджетного процесу. Для досягнення поставлених цілей можна скористатися досвідом післявоєнної відбудови бюджетної системи країн, які достойно пройшли такі випробування, зокрема Ізраїль, Німеччина, Польща,

Грузія, Японія (табл. 3.1). На нашу думку, важливо вивчати такий позитивний досвід та можливості застосування певних інструментів впливу або вироблення на цій основі власних рішень, які сприятимуть післявоєнній відбудові економіки.

Таблиця 3.1

Заходи та реформи окремих країн щодо післявоєнної відбудови [53, с. 19]

Країна	Заходи з післявоєнного відновлення в бюджетній сфері
Польща	заборона випуску нової валюти в межах реформи шокової терапії скасування податкових пільг для всіх компаній ухвалення сприятливих для іноземних інвесторів законів надання кредитів експортоорієнтованим компаніям
Ізраїль	випуск державних облігацій оптимізація витрат на оборону та зниження видатків на інші неперіоритетні напрями залучення іноземних інвестицій стимулювання підприємництва шляхом зниження податків розвиток ВПК
Грузія	проведення реформи децентралізації оптимізація видатків
Західна Німеччина	випуск державних облігацій спрямування найвагомішої частки видатків на розвиток підприємництва створення програми «Велике будівництво»
Японія	проведення податкової реформи збільшення податків для населення скорочення виплат підприємствам, приватизація та згодом їхня повна перебудова залучення населення до фінансування державних промислових підприємств обмеження випуску держоблігацій лише складними економічними ситуаціями

На нашу думку, запорукою достатності дохідних джерел формування усіх бюджетів загалом та місцевих бюджетів зокрема є економічний розвиток. Збільшення обсягу виробництва і послуг призводить до зростання обсягів податкових надходжень, оскільки підприємства та громадяни сплачують податки на прибуток, податки на доходи, єдиний податок тощо. Тобто, підвищення економічної активності позитивно впливає на зростання прибутковості підприємств і підвищення рівня доходів громадян. Це, в свою чергу, збільшує обсяги оподаткування суб'єктів господарювання та населення. І дійсно, економічний розвиток сприяє створенню нових робочих місць та зниженню рівня безробіття, тобто зростає кількість працюючих громадян, які сплачують податки з особистих доходів. Саме тому, доцільно вже зараз, поки

війна ще триває розробити та втілювати стратегію відновлення України, у якій передбачити заходи відбудови, створення нових виробничих потужностей (у тому числі у військово-промисловому комплексі), орієнтованих на експорт, на залучення іноземних інвестицій та грантів шляхом прийняття законодавчих змін.

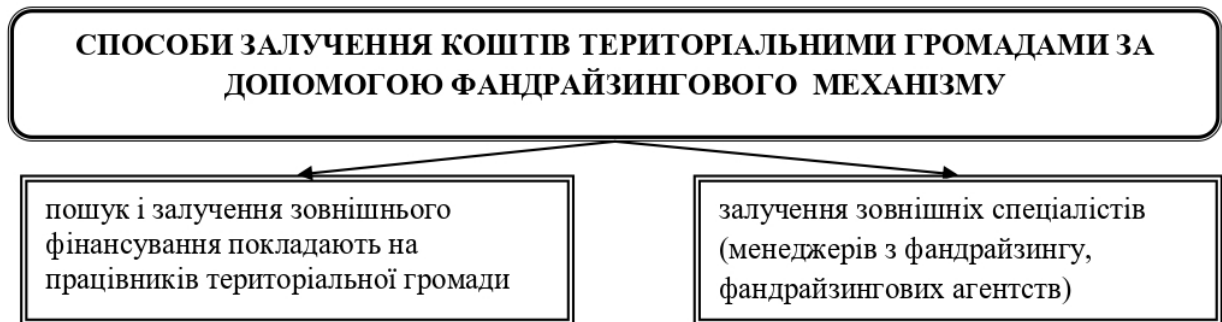
Стимулювання розвитку експортоорієнтованого виробництва позитивно впливатиме на збільшення доходів бюджету та сприятиме зменшенню податкового тиску на малі та середні підприємства. Важливим потенціалом економічного зростання України є розвиток військово-промислового комплексу, випуск продукції якого може бути спрямований як на зовнішні ринки, так і для внутрішнього використання. Актуальність цього напрямку посилюється сучасною нестабільною політичною ситуацією у світі, зокрема на тлі конфлікту між Росією та Україною, коли зафіксовано збільшення світового попиту на озброєння, яке зростатиме протягом наступного десятиліття.

Для стимулювання інвестицій у постраждалі від війни та економічно слабкі регіони, рекомендовано впровадження різних методів приваблення інвесторів. Це може включати тимчасове звільнення інвесторів, які вкладають кошти у виробництво, від певних податків, таких як податок на нерухомість, податок на землю, а частково — податок на прибуток. Такий підхід сприятиме активізації інвестиційного процесу та підтримці економічного відновлення в уразливих регіонах. У цьому контексті доцільно застосувати позитивний досвід Польщі, який полягав у поділі території країни на зони інвестиційної привабливості, де на окремих частинах надавались податкові пільги. Так, у східній частині Польщі 40–70% інвестицій у підприємства поверталися у формі податкових пільг упродовж певного періоду часу. Для інвесторів, які вкладали кошти у підприємства, які розташовані у західній частині Польщі такі пільги не надавалися. Такі заходи сприяли підвищенню довіри інвесторів та сприяли поживленню в економічно слабкіших регіонах [53, с. 19]. На нашу думку, такий досвід доцільно впроваджувати після завершення війни в Україні, оскільки це сприятиме залученню інвестицій, створенню логістичних вузлів,

відновленню торговельних шляхів та відповідно відновленню економічно активного життя у східних регіонах.

Необхідною умовою подальшого розвитку регіонів після війни є продовження процесу реформи децентралізації. Ця ініціатива спрямована на забезпечення місцевим органам влади більшої автономії та стимулювання їхнього пошуку додаткових джерел фінансування. Особлива увага має бути приділена залученню іноземних інвестицій, отриманню кредитів і грантів для реалізації конкретних проєктів. Альтернативним джерелом залучення коштів до місцевих бюджетів є інструменти фандрайзингу. Так, залучити кошти всередині країни або поза її межами можна шляхом створення фандрайзингових платформ. Для прикладу, за допомогою фандрайзингової платформи «United24» залучено понад 237 млн. грн. із понад 100 держав. За рахунок цих коштів фінансуються окремі потреби Міністерства оборони та Міністерства інфраструктури [53, с. 20].

Дійсно, на рівні територіальних громад існують можливості мобілізувати додаткові ресурси шляхом співпраці з міжнародними донорами. Основною умовою залучення коштів в межах програм міжнародної фінансової допомоги є підготовка та подання проєктної заявки. Такий пакет документів має містити обґрунтування мети та цілей проєкту, очікувані результати. При розробленні проєктних документів необхідно врахувати напрями, на які переважно спрямовує фінансові ресурси донор, врахувати встановлені терміни для подачі необхідної документації [54, с. 16]. Ще у довоєнний період фінансово підтримували та активно співпрацювали із територіальними громадами «Німецьке товариство міжнародного співробітництва GIZ, Шведське агентство з питань міжнародного співробітництва та розвитку Sida, Міжнародний фонд "Відродження", Агентство США з міжнародного розвитку USAID» [54, с. 16]. Залучення коштів територіальними громадами за допомогою фандрайзингового механізму може здійснюватися двома способами (рис. 3.1).

Рис. 3.1. СПОСОБИ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ ФАНДРАЙЗИНГОВОГО МЕХАНІЗМУ

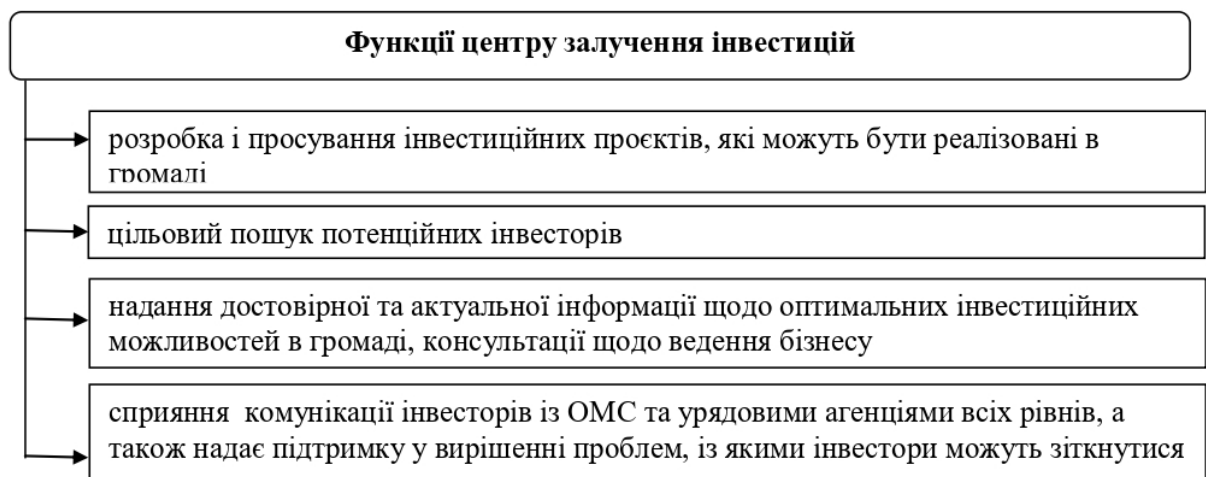
Примітка. Складено та узагальнено автором за: [54, с. 16]

Пошук і залучення зовнішніх джерел фінансування за допомогою фандрайзингового механізму можуть здійснювати працівники органу місцевого самоврядування (переважно це спеціалісти із відділу з економічного розвитку та інвестицій). При цьому слід розуміти, що така діяльність потребує розробка ефективної стратегії фандрайзингової діяльності, спеціальних навиків розроблення та подачі проектної документації, взаємодії з донорами тощо. Від володіння вищевказаними навиками та вміннями працівників залежить можливість прийняття позитивного рішення донора та обсяг наданих ресурсів для реалізації проектів розвитку. Тому, територіальна громада може мати у штаті спеціаліста чи підрозділу, який займатиметься фандрайзинговою діяльністю. Однак, слід зауважити, що введення в штат територіальної громади є виправданим виключно для фінансово самодостатніх громад.

Невеликим громадам, або громадам у яких потрібно розробляти таку проектну документацію періодично, доцільно залучати зовнішніх фахівців (фандрайзингові агентства, менеджери з фандрайзингу) на умовах комерційної угоди. Необхідність залучення компетентних зовнішніх фахівців із фандрайзингу зумовлена тим, що фандрайзингова діяльність потребує спеціальних навиків і є надзвичайно важливою для нарощення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування для забезпечення соціально-економічного розвитку територіальної громади. При цьому слід врахувати, що така діяльність у сфері залучення має носити не одноразовий, епізодичний

характер, а бути спрямованою на налагодження тривалих партнерських відносин з представниками бізнесу, окремими громадянами, зарубіжними донорами, які у майбутньому братимуть участь та фінансово підтримуватимуть важливі для громади проєкти розвитку. Важливо підтримувати зв'язки із різними потенційними донорами.

Економічному розвитку територіальних громад, а відповідно і зростанню доходів бюджетів сприятиме створення на території громади центру залучення інвестицій. Діяльність таких центрів спрямована на поліпшення інвестиційної привабливості громади, залучення потенційних інвестиційних ресурсів шляхом представлення інформації про інвестиційні можливості і переваги території (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Функції центру залучення інвестицій

Примітка. Складено та узагальнено автором за [55]

До переваг створення центрів залучення інвестицій у територіальній громаді, які сприятимуть економічному піднесенню території і, як наслідок, зростанню доходів місцевих бюджетів належать:

- зростання рівня інвестиційної привабливості територіальної громади;
- підвищення довіри та налагодження взаємодії між органами місцевого самоврядування та потенційними інвесторами;
- формування інформаційної бази про територіальну громаду та професійне її представлення;

- створення бізнес-кейсів для інвестування у проекти на території громади;
- сприяння розвитку місцевого бізнес-середовища [55].

Як відомо, єдиний податок є важливим джерелом формування доходів місцевих бюджетів. Тому вважаємо, ще одним перспективним напрямом зростання доходів місцевих бюджетів є створення сприятливих умов для започаткування та розвитку малого та середнього бізнесу. Створення на території громади бізнес-інкубатора передбачає забезпечення сприятливих організаційно-економічних умов для започаткування та сприяння діяльності малого і середнього бізнесу. «Бізнес-інкубатор – організація, діяльність якої спрямована на підтримку суб'єктів малого та середнього підприємництва на ранніх стадіях їх діяльності шляхом надання на певних умовах на визначений час спеціально обладнаних приміщень й іншого майна, консультаційних, бухгалтерських, юридичних та інших послуг» [55]. Діяльність бізнес-інкубатора спрямована на консультаційно-інформаційний супровід та матеріально-технічну підтримку при започаткуванні власної справи.

Пошук джерел зростання доходів місцевих бюджетів також лежить у площині відновлення людського капіталу у післявоєнний період. Іншими словами, необхідно розробити та реалізувати заходи, які стимулюватимуть повернутися з-за кордону вимушених мігрантів, котрі виїхали за межі України через повномасштабну війну. Без людей відновлення економіки та країни є неможливим. «Внаслідок повномасштабної російської агресії понад 4,9 млн. громадян були змушені залишити свої домівки» [56]. Основними умовами повернення українських громадян є наявність безпечного середовища для проживання (наявність укриттів та розмінування територій); сприятлива житлової політики, яка проявляється у наявності соціального житла; доступ до якісних освітніх і медичних послуг, наявність та доступність мережі дитячих садків, які дадуть можливість жінкам працювати.

Поверненню українців та їх професійному розвитку сприятимуть:

- програми перекваліфікації та підтримки громадян;

- сприяння працевлаштуванню або відкриттю власного бізнесу;
- стимулювання роботодавців працевлаштовувати осіб, які повернулися в Україну після вимушеної міграції;
- сприяння та фінансове стимулювання роботодавців, які створюватимуть додаткові робочі місця;
- фінансування молодіжних бізнес-інкубаторів та інфраструктури для професійного консультування підприємців по податкових, юридичних, економічних питаннях та механізму спрощеного кредитування бізнесу;
- відновлення та модернізація житлової та іншої інфраструктури регіонів;
- лібералізація системи оподаткування стимулювання підприємницької діяльності та сприяння економічному зростанню;
- розроблення та реалізація програм регіонального розвитку для територій, які звільнено від окупації та територій на яких велись бойові дії.

Висновки до розділу 3

Запорукою достатності дохідних джерел місцевих бюджетів є економічний розвиток. Збільшення обсягу виробництва і послуг призводить до зростання обсягів податкових надходжень.

Для стимулювання інвестицій у постраждалі від війни та економічно слабкі регіони, рекомендовано впровадження різних методів приваблення інвесторів, зокрема тимчасове звільнення інвесторів, які вкладають кошти у виробництво, від певних податків, таких як податок на нерухомість, податок на землю, а частково — податок на прибуток.

Альтернативним джерелом залучення коштів до місцевих бюджетів є інструменти фандрейзингу, які передбачають мобілізацію додаткових ресурсів шляхом співпраці з міжнародними донорами на рівні територіальних громад.

Перспективним напрямом зростання доходів місцевих бюджетів є формування сприятливих умов для започаткування та розвитку малого та середнього бізнесу.

Пошук джерел зростання доходів місцевих бюджетів також лежить у площині відновлення людського капіталу у післявоєнний період. Поверненню з-за кордону вимушених мігрантів та їх професійному розвитку сприятимуть:

- створення безпечного середовища для проживання (наявність укриттів та розмінування територій);
- програми перекваліфікації та підтримки громадян;
- сприяння працевлаштуванню або відкриттю власного бізнесу;
- стимулювання роботодавців працевлаштовувати осіб, які повернулися в Україну після вимушеної міграції;
- сприяння та фінансове стимулювання роботодавців, які створюватимуть додаткові робочі місця;
- доступ до якісних освітніх і медичних послуг,
- наявність та доступність мережі дитячих садків, які дадуть можливість жінкам працювати.
- фінансування молодіжних бізнес-інкубаторів та інфраструктури для професійного консультування підприємців по податкових, юридичних, економічних питаннях та механізму спрощеного кредитування бізнесу;
- відновлення та модернізація житлової та іншої інфраструктури регіонів;
- лібералізація системи оподаткування стимулювання підприємницької діяльності та сприяння економічному зростанню;
- розроблення та реалізація програм регіонального розвитку для територій, які звільнено від окупації та територій на яких велись бойові дії.

ВИСНОВКИ

Самостійність та можливості ефективної діяльності органів місцевого самоврядування визначається обсягами та достатністю доходів місцевих бюджетів, котрі за своїм суспільним призначенням є надійним та стабільним джерелом формування їх фінансової бази. Органи місцевого самоврядування повинні володіти достатньою кількістю дохідних джерел, щоб мати можливість вирішувати проблеми та завдання місцевого значення та виконувати делеговані їм державною повноваження.

Можливості виконання органами місцевого самоврядування повноважень і завдань визначаються достатністю коштів, які акумулюються у місцевих бюджетах, адже від обсягу надходжень коштів до місцевих бюджетів залежать можливості соціально-економічного розвитку територій.

Оцінка структури доходів місцевих бюджетів свідчить, що упродовж 2019–2022 рр. серед груп доходів місцевих бюджетів України найбільша питома вага припадала на податкові надходження.

Податок на доходи фізичних осіб є значимим джерелом доходів для місцевих бюджетів України, його питома вага складала від 29,5% від загального обсягу доходів місцевих бюджетів у 2019 р. до 49,0% – у 2022 р. Зростання питомої ваги податку на доходи фізичних осіб після початку війни пояснюється зростанням доходів військовослужбовців та їх чисельності.

Місцеві податки і збори є стабільним джерелом доходів місцевих бюджетів України і хоча їх обсяг зростав, однак їх питома вага у загальному обсязі податкових надходжень знизилась від 27,2% до 21,4%. Серед місцевих податків і зборів значними обсягами та високим рівнем питомої ваги вирізняється єдиний податок.

Негативний вплив війни позначився на податкових надходженнях місцевих бюджетів України. Урядом було вжито ряд заходів для підтримки економіки у період військового стану, що проявилось у певних податкових пільгах та знизило рівень надходжень бюджетів. Проблеми формування доходів

місцевих бюджетів пов'язані із зниженням ділової активності, відміною акцизного податку на пальне на початку війни (у вересні 2022 р. відновлено сплату даного податку), відміною плати за землю для тих територій, де ведуться активні бойові дії. Однак, органам місцевого самоврядування вдалось гідно протистояти усім викликам воєнного часу, зокрема і у фінансовій сфері.

Значними за обсягами та питомою вагою у місцевих бюджетах України вирізняються трансферти, у процесі дослідження виявлено їх зниження: від 46,5% від загального обсягу доходів у 2019 р. до 24,7% у 2022 р.

Оцінка показників структури субвенцій, котрі надійшли із державного бюджету до місцевих бюджетів України дозволяє зробити висновок, що склад (перелік) субвенцій постійно змінюється і відповідає вимогам часу. Як бачимо, окремі субвенції, які надходили до місцевих бюджетів у 2019 р. і складали доволі значну їх частину (субвенції соціального призначення на виплату допомог та житлових субсидій) у 2020–2022 р. відсутні. І навпаки, війна, яка триває в Україні зумовила потребу у виділенні субвенцій, які відповідають вимогам воєнного стану (підтримка територій, що зазнали впливу від збройного конфлікту, забезпечення потреб в умовах воєнного стану, надзвичайна кредитна програма відновлення України).

У процесі дослідження зроблено висновок, що міжбюджетні трансферти відіграють важливу роль у врегулювання відносин всередині бюджетної системи держави, оскільки забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів між різними рівнями органів влади. Міжбюджетні трансферти спрямовують для подолання нерівномірного розвитку різних територіальних громад, для забезпечення однакових можливостей доступу до соціальних та суспільних послуг.

Питома вага неподаткових надходжень місцевих бюджетів України коливалася в межах від 4,0% до 4,7%. Найменшим рівнем питомої ваги серед груп доходів місцевих бюджетів вирізнялися доходи від операцій з капіталом: від 0,4% до 0,7%.

Процеси, які відбуваються у бюджетній системі України характеризуються нестабільністю та постійним реформуванням. Після вторгнення росії на територію України вітчизняна бюджетна система України, як і економіка та суспільство загалом функціонує в умовах невизначеності та потрясінь. Негативні наслідки війни проявилися у зниженні доходів бюджетів, загостренні проблеми дефіцитності бюджетних коштів, підвищення рівня залежності бюджетного фінансування від фінансової допомоги та кредитних взаємовідносин із іноземними партнерами, посилення навантаження на місцеві бюджети та необхідність їх підтримки. У таких складних зовнішніх і внутрішніх умовах, котрі сформувались у 2022 р. постала необхідність адаптуватися до надскладних умов військового стану та віднайти можливості для фінансування видатків відповідно до потреб суспільства.

Запорукою достатності дохідних джерел місцевих бюджетів є економічний розвиток. Збільшення обсягу виробництва і послуг призводить до зростання обсягів податкових надходжень. Економічний розвиток сприяє створенню нових робочих місць та зниженню рівня безробіття, тобто зростає кількість працюючих громадян, які сплачують податки з особистих доходів. Вважаємо за доцільне, розробити та втілювати стратегію відновлення України, у якій передбачити заходи відбудови, створення нових виробничих потужностей, залучення іноземних інвестицій та грантів шляхом прийняття законодавчих змін.

Для стимулювання інвестицій у постраждалі від війни та економічно слабкі регіони, рекомендовано впровадження різних методів приваблення інвесторів, зокрема тимчасове звільнення інвесторів, які вкладають кошти у виробництво, від певних податків, таких як податок на нерухомість, податок на землю, а частково — податок на прибуток. Такі заходи сприятимуть залученню інвестицій, створенню логістичних вузлів, відновленню торговельних шляхів та відповідно відновленню економічно активного життя у східних регіонах.

Альтернативним джерелом залучення коштів до місцевих бюджетів є інструменти фандрайзингу, які передбачають мобілізацію додаткових ресурсів шляхом співпраці з міжнародними донорами на рівні територіальних громад.

На нашу думку, фандрайзингова діяльність має носити не одноразовий, епізодичний характер, а бути спрямованою на налагодження тривалих партнерських відносин з представниками бізнесу, окремими громадянами, зарубіжними донорами, які у майбутньому братимуть участь та фінансово підтримуватимуть важливі для громади проєкти розвитку. Важливим є підтримання зв'язків із різними потенційними донорами.

Перспективним напрямом зростання доходів місцевих бюджетів є формування сприятливих умов для започаткування та розвитку малого та середнього бізнесу. Створення на території громади бізнес-інкубатора передбачає забезпечення сприятливих організаційно-економічних умов для започаткування та сприяння діяльності малого і середнього бізнесу.

Пошук джерел зростання доходів місцевих бюджетів також лежить у площині відновлення людського капіталу у післявоєнний період. Поверненню з-за кордону вимушених мігрантів та їх професійному розвитку сприятимуть:

- створення безпечного середовища для проживання (наявність укриттів та розмінування територій);
- програми перекваліфікації та підтримки громадян;
- сприяння працевлаштуванню або відкриттю власного бізнесу;
- стимулювання роботодавців працевлаштовувати осіб, які повернулися в Україну після вимушеної міграції;
- сприяння та фінансове стимулювання роботодавців, які створюватимуть додаткові робочі місця;
- доступ до якісних освітніх і медичних послуг,
- наявність та доступність мережі дитячих садків, які дадуть можливість жінкам працювати.

- фінансування молодіжних бізнес-інкубаторів та інфраструктури для професійного консультування підприємців по податкових, юридичних, економічних питаннях та механізму спрощеного кредитування бізнесу;
- відновлення та модернізація житлової та іншої інфраструктури регіонів;
- лібералізація системи оподаткування стимулювання підприємницької діяльності та сприяння економічному зростанню;
- розроблення та реалізація програм регіонального розвитку для територій, які звільнено від окупації та територій на яких велись бойові дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давиденко О.О. Правові основи формування доходів місцевих бюджетів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 258–260.
2. Гончар Г.П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 45. URL : <http://www.market-infr.od.ua/uk/45-2020>.
3. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. Тернопіль, ТНЕУ, 2008. 496 с.
4. Письменний В.В. Доходи місцевих бюджетів : теоретична концептуалізація і практика формування: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. ТНЕУ Тернопіль, 2019. 514 с.
5. Коренюк Л.В. Особливості формування місцевих бюджетів на регіональному рівні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 662–664.
6. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. Київ: Знання-прес, 2002. 495 с.
7. Янковський В. А., Шендригоренко М. Т. Доходи місцевих бюджетів в Україні: сутнісна складова та сучасний стан у рамках реформи бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 331–337.
8. Легкоступ І. Особливості формування місцевих бюджетів України та шляхи зміцнення їх доходної бази. *Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць*. 2010. № 3. С. 165–170.
9. Полинюк Н.І. Аналіз доходів місцевих бюджетів в Україні та оцінка рівня їх фінансової самостійності. *Вісник Одеського національного університету*. 2016. Том 21. Вип. 11 (53). С. 89-94.
10. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 364 с.
11. Кульчицький М.І. Тенденції та проблеми формування доходів місцевих бюджетів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Придніпровська*

державна академія будівництва та архітектури. 2017. Випуск 3 (08). С. 296–301.

12. Горбайчук Л. В. Правові засади забезпечення дохідної частини місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади: дис... доктора філософії (PhD) : 081 «Право». Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 321 с.

13. Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3–12.

14. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: ГлобусПресс, 2018. 354 с

15. Павлюк К.В. Формування доходів місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2006. № 4. С. 24–37.

16. Бондарук Т.Г., Мельничук І.О. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України. *Статистика України*. 2015. № 4. С. 46–52.

17. Батажок С.Г. Проблеми формування доходів місцевих бюджетів за умов підвищення самостійності регіонів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. №5 (105). С. 142–148.

18. Першко Л. О. Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації : монографія. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. 316 с.

19. Токарева К. О. Структура бюджету: фінансово-правовий аналіз: монографія. Право, 2017. 185 с.

20. Семенченко С. А. Доходи місцевих бюджетів як правова категорія. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 2(27). С. 48–51.

21. Чинчин О.В. Доходи місцевих бюджетів та суміжні категорії. *Право та інновації*. 2018. № 1(21). С. 99–105.

22. Талимончик А. Б. Сутність та призначення місцевих бюджетів: правовий аспект. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2019. № 34. С.98–104.

- вилучено із <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/krok-university-law-journal/article/view/200>.
23. Мушенюк В. Правове регулювання доходів місцевих бюджетів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 3. С. 90–98.
  24. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-17 (Із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
  25. Схематичне представлення норм, що описують бюджетні питання. Державний веб-портал: Бюджет для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>.
  26. Конституція України. URL: [www. http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення: 15.04.2020).
  27. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (Із змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
  28. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. № 280/97-ВР від 21.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
  29. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України. № 157-VIII від 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/157-19>.
  30. Про місцеві державні адміністрації : Закон України. № 586-XIV від 09.04.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
  31. Про Державний бюджет України на 2024 р.: Закон України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/1__%D0%94%D0%91%D0%A3_2024.pdf
  32. Кількість місцевих бюджетів України. Державний веб-портал: Бюджет для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>.
  33. Кількість місцевих бюджетів України станом на 01.01.2022 (наказ Міністерства фінансів України від 06.01.2022 року № 1). URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=26000000000>.
  34. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 рр.: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
  35. Трусова Н. В., Сизоненко О. В. Формування доходів місцевих бюджетів в

умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Світ фінансів*. 2018. № 3 (56). С. 19–27.

36. Бюджет для громадян: Місцеві бюджети. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.

37. Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України: проект Закону України 3381-IX від 20.09.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1981089>

38. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=10037&conv=9>

39. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105?page=3>

40. Класифікація доходів бюджету: Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. №11 (зі змінами і доповненнями). URL: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=356065&cat_id=355990

41. Маркуц Ю., Задорожня Л. Місцеві бюджети – що з виконанням за перші три місяці повномасштабної війни? URL: <https://voxukraine.org/mistsevi-byudzhety-shho-z-vykonannyam-za-persh-try-misyatsi-povnomasshtabnoyi-vijny>

42. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10.04.1992 № 2269-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2269-12>

43. Методика оцінки об'єктів оренди / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1995 р. № 629 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/629-95-%D0%BF>

44. Про державне мито: Декрет КМУ від 21.01.1993 р. № 7-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93#Text>.

45. Польова О.Л. Міжбюджетні відносини як інструмент механізму розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-37>
46. Фугело П. М. Сучасний стан організації міжбюджетних відносин в Україні. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2023: № 38. С. 160–165.
47. Пальчук В. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації. *Україна: події, факти, коментарі*. 2017. № 6. С. 41–51.
48. Деякі питання надання житлових субсидій населенню у грошовій формі: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 №1176 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2019-%D0%BF>
49. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за 2018-2019 роки (відповідно до річного звіту Державної казначейської служби України від 16.03.2020). URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets>
50. Олієвська М. Г. Фінансування освіти в контексті відтворення людського капіталу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Випуск 17, частина 2. С. 16–20.
51. Про розрахунок обсягу освітньої субвенції на 2023 рік: Лист МОН № 1/385-23 від 10.01.23 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88172/
52. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>.
53. Буй Т. Г., Прімерова О. К. Бюджетна система України: вплив війни та виклики повоєнної відбудови. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2023. № 8(1). С. 17–24. URL: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2023.8.1.17-24>
54. Горин В. П., Карпишин Н. І. Особливості фандрайзингу у публічному секторі економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 16. С. 13–19. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.16.13

55. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період : посібник для органів місцевого самоврядування в межах реалізації проєкту «Формування програм місцевого економічного розвитку через інтеграцію переміщених підприємств і ВПО в економічне життя місцевих громад». Львів, 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf> .
56. Марчак Д. Відновлення для людей. Задачі і виклики для демографічної політики України. *Українська правда*. 27 жовтня 2023 URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/27/705932/>
57. Бішко П., Власик Й. Вплив війни на формування місцевих бюджетів *Актуальні питання фінансової теорії та практики: збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених* (м. Тернопіль, 26 квіт. 2023 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 242 с.
58. Власик Й. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів у період війни та післявоєнний період. *Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету*. Вип. 3. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 126 с.